

**Ж.БАЛАСАГЫН АТЫНДАГЫ КЫРГЫЗ УЛУТТУК
УНИВЕРСИТЕТИ
Б.ЕЛЬЦИН АТЫНДАГЫ КЫРГЫЗ-РОССИЯ СЛАВЯН
УНИВЕРСИТЕТИ**

Диссертациялык кеңеш Д 08.18.571

Кол жазма укугунда
УДК 31:336.6

Акылбекова Нелли Ильинична

**Калктын саламаттыгын сактоонун жана аны каржылоонун
статистикалык анализи**

08.00.12 – бухгалтердик эсеп, статистика
08.00.10 - финансы, акча жүгүртүү жана кредит

Экономика илимдеринин доктору илимий даражасын изденип алуу үчүн
жазылган диссертациянын
Авторефераты

**Илимий кеңешчи:
э.и.д., профессор Саякбаева А.А.**

Бишкек – 2019

**Иш башкаруу, Укук, финансы жана бизнес эл аралык
академиясынын “Башкаруу жана социалдык-экономикалык
дисциплиналар” кафедрасында аткарылды**

Илимий кеңешчи
Расмий оппоненттер

доктор экономических наук, профессор
Саякбаева Айганыш Апышевна
Экономика илимдеринин доктору, доцент
Нуралиева Чолпон Аскарровна
Б.Н. Ельцин атындагы КРСУнун
“Бухгалтердик эесп, анализ жана аудит”
кафедрасы кафедрасынын профессор м.а.

Экономика илимдеринин доктору, профессор
Ержанов Мухтар Салтаевич
“Туран” университетинин “Финансы”
кафедрасынын профессор м.а.

Экономика илимдеринин доктору, доцент
Чолбаева Сагынбубу Джумабековна
М.Рыскулбеков атындагы Кыргыз
экономикалык университетинин “Финансы
жана финансыны контролдоо” кафедрасынын
профессор м.а.

Жеттектөөчү уюм

Экономика жана статистика Алматы
академиясы “Бухгалтердик эесп, аудит жана
статистика” кафедрасы , 050035, Казахстан
Республикасы, Алматы ш. Жандосов көч, 59

Коргоо 2018-жылдын “___” _____ саат 14.00дө Ж.Баласагын
атындагы Кыргыз улуттук университетине жана Б.Н.Ельцин атындагы
Кыргыз-Россия Славян университетине караштуу экономика илимдеринин
доктору (кандидаты) окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн
диссертацияларды коргоо боюнча Д08.18.571 ведомстволор аралык
диссертациялык кеңеште Бишкек шаары, Жибек Жолу проспекти 394
дареги боюнча 300-бөлмөдө өтөт.

Диссертация менен Ж.Баласагын атындагы Кыргыз улуттук
университетинин китепканасынан: 720033, Кыргыз Республикасы, Бишкек
шаары, Жибек Жолу проспектиси 394 дареги боюнча жана Б.Ельцин
атындагы Кыргыз-Россия Славян университетинин китепканасынан:
720000, Кыргыз Республикасы, Бишкек ш., Киев көч 44 дареги боюнча, ДК
сайтынын дареги: www.dissovetecon.knu.kg таанышууга болот.

Автореферат «__» _____ 2019 -ж. таркатылды.

**Ведомстволор аралык Д 08.18.571 диссертациялык кеңештин
окумуштуу катчысы**

э.и.к. , доцент

М.А.Дженалиева

ИШТИН ЖАЛПЫ МҮНӨЗДӨМӨСҮ

Диссертациялык изилдөөнүн актуалдуулугу. Калктын саламаттыгы экономиканын жана жалпы коомдун өнүгүүсүнүн негизи болуп саналат. Улуттун саламаттыгы социалдык байгерчиликтин жана мамлекеттин нормалдуу экономикасынын түзүлүшүнүн божомолу болуп саналат. Калкты диагностикалык, медициналык, калыбына келтирүү, рекрециалык, дене тарбиялык кызматтар менен жана жашоонун жагымды чөйрөсүн түзүү камсыз кылуу ар бир мамлекет үчүн өсүү деңгээлинен көз карандысыз маанилүү проблеманы көрсөтөт.

Саламаттыкты сактоо системасынын абалын баалоо жана аны каржылоо, анын ичинде улуттун саламаттыгын сактоого багытталган мамлекеттик программаларды кабыл алуу үчүн негизги мыйзамченемдүүлүктү, структуралык өзгөрүүнү жана саламаттык сактоо жана аны каржылоо чөйрөсүндөгү проблемалык аймакты аныктоого мүмкүндүк берген ар таарптуу статистикалык анализ жүргүзүү зарыл.

Ошондуктан, саламаттыкты сактоо тармагындагы мамлекеттик саясаты жарандардын өмүрүн узартуу, алардын ден соолугун чыңдоо, жумушка жаармдуулугун жогорулатуу, жашоо сапатын жана эмгек ишмердүүлүгүн жакшыртуу максатында перспективдүү багыттагы илимий изилдөөлөр менен айкалышууга, саламаттык сактоо тармагындагы социалдык багытталган комплекстүү долбоорлорду колдоого, медициналык кызматтардын спектрин кеңейтүү жана технологиялык деңгээлин жогорулатууга мүмкүндүк берген комплекстүү статистикалык анализдин базасында крулушу керек.

Кыргыз Республикасынын калкынын саламаттыгын сактоонун статистикалык анализиндеги көптөгөн проблемалар, аларды практикалык чечүүдөгү көп маанилүүлүк, статистикалык анализдин теориялык аспектисинин дискуссиялуулугу, бул тармактагы чет элдик жаана ата мекендик тажрыйбаны жалпылоо зарылдыгы теория жана практиканы терең изилдөөнү талап кылат, ошондой эле, саламаттык сактоонун сататистикалык анализинин ар тараптуу методикасын иштеп чыгуу, аталган диссертациялык изилдөөнүн темасынын актуалдаштырат.

Калктын саламаттыгын сактоону өнүктүрүү проблемасын талкулоо үчүн статистикалык анализ ишенимдүү базаны бере алат, муну менен бирге негизги тема калктын саламаттыгын сактоо чөйрөсүн жана жакын тармактарды модернизациялоо мүмкүнчүлүгү болуп саналат, муну менен финансылык камсыз кылуу маселесине жетишерлик эмес көңүл бурулат.

Бирдиктүү төлөм системасындагы саламаттык сактоо умдарынын калктын саламаттыгын сактоо жана каржылоонун статистикалык анализи реформалоонун аныкталган позитивдүү тараптарына карабастан мындан ары механизмдерди жакшыртуу жана каржылоону талап кылган көптөгөн проблемалар бар экендигин көрсөттү.

Мындан тышкары, республикада калктын саламаттыгын сактоону өнүктүрүү жана аны каржылоо проблемасы боюнча фундаменталдык изилдөөлөр жана жарыялоолор өзгөчө саламаттыкты сактоонун статистикалык анализи жана аны каржылоо проблемасы боюнча методологиялар жокко эсе. Ошондой эле, калктын саламаттыгын сактоо жана аны каржылоонун ченемдик укуктук базасынын проблемалуу жоболоруна интерпретация жана сынчыл илимий баа берүү боюнча илимий жарыялоолор жалпы абалды түшүндүрүү үчүн жетишсиз.

Мындын ары калктын саламаттыгын сактоону өнүктүрүү жана аны каржылоо түздөн-түз калктын алгылыктуу жашоо сапатын камсыз кылууну, жогорку сапаттуу диагностика, медициналык, денсоолукту чыңдоочу дене тарбиялык, рекреациялык кызматтарды модернизациялоо процесси менен байланыштуу. Мунун баары калктын саламаттыгын сактоонун жана аны каржылоонун статистикалык анализин ар тараптуу жүргүзүү менен, ошондой эле калктын саламаттыгын сактоону стратегиялык өнүктүрүү программасына негизделген иштелмелер менен кылуу мүмкүн.

Демек, калктын саламаттыгын сактоо жана аны каржылоонун статистикалык анализинин теориясы, методологиясы жана практикасын өнүктүрүү чоң мааниге ээ жана теманы тандоого, изилдөөнүн максатын жана милдетин аныктоого мүмкүндүк берет.

Диссертациянын темасы артыкчылыктуу илимий багыттар, билим берүү жана илимий уюмдар тарабынан жүргүзүлгөн ири илимий программалар (долбоорлор), негизги илимий-изилдөө иштер менен байланыштуу. Диссертациялык изилдөөнүн темасы 2013-2017-жылдары Кыргыз Республикасын туруктуу өнүктүрүүнүн улуттук стратегиясы, Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн 2018-2023-жылдарга “Жаңы доорго кырк кадам 2018-2023” программасы, 2020-жылга чейин Кыргыз Республикасынын калкынын саламаттыгын сактоо жана чыңдоо стратегиясы (Ден соолук -2020), 2012-2018-жылдары Кыргыз Республикасынын саламаттык сактоосун реформалоонун “Ден соолук” улуттук программасы, 2015-2019-жылдары Уыргыз Респуликасынын мамлекеттик статистикасын жакшыртуу жана өнүктүрүүнүн программасы, Кыргыз Республикасынны электрондук саламаттык сактоо программасы (2016-2020-жж), ошондой эле, Башкаруу, укук, финансы жана бизнес эл аралык академиясынын (мындан ары – МАУБФиБ) “Глобализация шартында Кыргыз Республикасынын калкын жана амактарын өнүктүрүү” комплекстүү илимий изилдөө темасы менен байланыштуу.

Калктын саламаттыгын сактоо жана аны каржылоону өнүктүрүү маселесинин актуалдуулугу өзгөрүлмөлүү шартта экологиялык абалдын түшүүсүнө, калктын саламаттыгын сактоо жана аны каржылоону өнүктүрүү проблемасынын жетишсиздиги, анын ичинде экономикалык, демографиялык, экологиялык анын факторлору, калктын саламаттыгын

сактоо жана аны каржылоонун статистикалык анализинин комплекстүү методикасын өнүктүрүү зарылдыгы диссертациялык изилдөөнүн темасын тандоого, максатын жана милдетин коюуну шарттады.

Изилдөөнүн максаты жана милдети. Диссертациянын максаты калктын жашоо сапатын жогорулатуу камсыз кылуучу калктын саламаттыгын сактоо жана аны каржылоонун статистикалык анализинин теория-методологиялык ыкманы иштеп чыгууда турат.

Диссертациялык иште коюлган максатты ишке ашыруу үчүн төмөнкү милдеттерди чечүү аныкталды:

- калктын саламаттыгын сактоо жана аны каржылоонун статистикалык анализин теория-методологиялык аспектте изилдөө;
- инвентаризациялоо үчүн сунуштарды иштеп чыгуу үчүн калктын саламаттыгын сактоо жана аны каржылоонун статистикалык анализинин уюштуруу жана укуктук негизин диагностикалоо;
- калктын саламаттыгын сактоо жана аны каржылоонун статистикалык анализинин методикасын иштеп чыгуу, ошондой эле, калктын жашоо сапатынын көрсөткүчү катары саламаттыкты сактоонун көрсөткүчүнүн комплекстүү системасын сунуш кылуу;
- саламаттык сактоо системасын каржылоону модернизациялоо үчүн статистикалык анализ жүргүзүү, анын ичинде, калктын саламаттыгын сактоонун демо процессинин жана социалдык экономикалык көрсөткүчүнүн көп факторлуу корреляциялык-регрессиялык анализи;
- деморпроцесстин фактордук моделинин көрсөткүчүн түзүү;
- калктын саламаттыгын сактоо жана аны каржылоонун статистикалык анализинин көрсөткүчүн жакшыртуунун концептуалдык негиздерин аныктоо;
- Кыргыз Республикасынын саламаттыкты сактоо системасын өнүктүрүүнүн негизи катары математикалык моделдөөнүн базасында калктын саламаттыгын сактоо жана каржылоонун узак мөөнөттүү божомолун иштеп чыгуу.

Алынган жыйынтыктардын илимий жаңылыгы төмөнкүлөр менен жыйынтыкталат.

- калктын саламаттыгын сактоо жана аны каржылоонун статистикалык анализинин теория-методологиялык негизде изилдөөнүн негизинде автордук түшүнүк берилди: “саламаттыкты сактоо”, “калктын саламаттыгын сактоо статистикасы”, “калктын саламаттыгын сактоо жана аны каржылоонун статистикалык анализи”;
- саламаттыкты сактоо мыйзам актыларын инвентаризациялоо үчүн калктын саламаттыгын сактоо жана аны каржылоонун статистикалык анализине уюштуруу жана укуктук негизде комплекстүү баа берилди;

- калктын саламаттыгын сактоо жана аны каржылоонун статистикалык анализ жүргүзүүнүн методикалык ыкмалары иштелип чыкты, калктын саламаттыгын сактоо жана аны каржылоонун айрым системаларынын статистикалык мүнөздөмөсүн бириктирүүгө мүмкүндүк берген калктын саламаттыгын сактоо жана аны каржылоону айрым системаларынын статистикалык көрсөткүчүнүн комплекстүү системасы иштелип чыкты, , саламаттыкты сактоонун улуттук эсебинин негизги структурасы сунушталды;
- көп фактордуу жана корреляциялык-регрессиялык анализдин негизинде калктын саламаттыгын сактоо жана аны каржылоонун сатаистикалык анализинин көрсөткүчүн жакшыртуунун концептуалдык негиздери аныкталды жана төрөлүүдө күтүлүүчү жашоо узактыгына таасирин тийгизүүчү жуптук коэффициенттин матрицасы түзүлдү;
- калктын саламаттыгын сактоо жана аны каржылоонун статистикалык анализи жакшыртуунун концептуалдуу анализи иштелип чыкты;
- Кыргыз Республикасынын калкынын саламаттыгын сактоо жана аны каржылоонун статистикалык анализин жакшыртуунун концептуалдык негиздери аныкталды;
- Кыргыз Республикасынын демопроцесси жана саламаттыгын сактоону каржылоонун узак мөөнөттүү божомолу иштелип чыкты.

Алынган жыйынтыктардын практикалык баалуулугу калктын саламаттыгын сактоо жана аны каржылоонун статистикалык анализинин методологиясын жакшыртуу боюнча концептуалдык жана теория-методикалык жоболор камтылган диссертациялык изилдөө илимий, мамлекеттик жана коомдук ишмерлер тарабынан калктын саламаттыгын сактоо абалынын статистикалык анализинин деңгээлин жогорулатуу үчүн жакшы өбөлгө түзөт жана калктын саламаттыгын сактоо жана аны каржылоо системасын өнүктүрүүдө илимий негизделген чечимдерди жана стратегиялык багыттарды алууга мүмкүндүк берет.

Илимий изилдөөнүн негизги жоболору жана жыйынтыктары колдонулуп келди жана мындан ары да КР экономикалык жогорку окуу жайларында окуу дисциплиналарын методикалык камсыз кылууда колдонулат, ошондой эле, калктын саламаттыгын сактоо жана аны каржылоону өнүктүрүүнүн экономикалык жана финансы проблемалары боюнча бир катар илимий конференцияларда баяндалды. Ошентип, изилдөөнүн жыйынтыгы окуу-методикалык комплексти иштеп чыгууда жана төмөнкү дисциплиналар боюнча сабак өтүүдө ишке ашырылды: Ж.Баласагын атындагы КУУда “Камсыздандыруу”, МАУПФиб “Демография”, “Социалдык камсыз кылуу жана калкты социалдык камсыздандыруу менеджменти”, Адам университетинде “Адамдык капиталдын азыркы проблемалары”, “Илимий изилдөөнүн методдору”

(PhD) докторанттар үчүн, “Башкаруу ишмердүүлүгүнүн тарыхы жана методдору”, “Системалы анализ”, “Стратегиялык анализ” магистранттар үчүн.

Саламаттыкты сактоо уюмдарында изилдөөнүн жыйынтыктарын колдонуу министрлик жана ведомстволордун мындан аркы ишинде статистикалык эсептин жана алардын ишмердүүлүгүнүн көрсөткүчүнүн анализинин деңгээлин жогорулатуу жана өнүктүрүүнүн стратегиялык планын иштеп чыгууда пайдалуу болушу мүмкүн.

Мындан тышкары, изилдөөнүн негизги жыйынтыктары 2018-2040-жылдары Кыргыз Республикасын өнүктүрүүнүн улуттук стратегиясын мындан ары ишке ашырууда, 2020-жылга чейин Кыргыз Республикасынын калкынын саламаттыгын сактоо жана чыңдоо стратегиясы (“Ден соолук”-2020) ж.б. колдонулушу мүмкүн.

Алынган жыйынтыктардын экономикалык баалуулугу диссертациялык иште келтирилген саламаттыкты сактоонун статистикалык анализинин теория-методологиялык жоболору, саламаттыкты сактоонун статистикалык анализинин негизиндеги корутунду жана праактикалык сунуштар республиканы социалдык-экономикалык өнүктүрүү тенденциясын аныктоодо, өлкөнү социалдык-экономикалык өнүктүрүү концепциясын иштеп чыгууда, калктын саламаттыгын сактоо жана аны каржылоо тармагында улуттук жана аймактык программаны ишке ашырууда, республиканын министрлик жана ведомстволордун стратегиялык пландарын түзүүдө, глобализация шартында саламаттык сактоону уюштуруу, экономикалык системаны реформалоо жана саламаттыкты сактоону каржылоо системасын модернизациялоо.

Диссертациянын коргоого коюлуучу негизги жоболору.

- “саламаттыкты сактоо”, “калктын ден соолугун сактоонун статистикасы”, “калктын саламаттыгын сактоо жана аны каржылоонун статистикалык анализи” түшүнүктөрүнүн маанисин аныктоочу калктын саламаттыгын сактоонун жана аны каржылоонун статистикалык анализинин теория-методикалык негизде тереңдетилди;
- калктын саламаттыгын сактоо жана аны каржылоонун статистикалык анализи уюштуруу жана укуктук негизде анализденди жана баа берилди;
- калктын саламаттыгын сактоо жана аны каржылоонун статистикалык анализинин методикасы иштелип чыкты, калктын саламаттыгын сактоо жана аны каржылоонун статистикалык көрсөткүчүнүн комплекстүү системасы сунушталды жана саламаттыкты сактоонун улуттук эсебинин базалык структурасы сунушталды;
- демопроекттин фактордук моделинин көрсөткүчүн түзүүнүн методикасы иштелип чыкты;

-
- калктын саламаттыгын сактоо жана аны каржылоонун статистикалык анализинин көрсөткүчүн жакшыртуунун концептуалдык негиздери иштелип чыкты;
- Кыргыз Республикасынын калкынын саламатын сактоо жана аны каржылоонун узак мөөнөттүү божомолу иштелип чыкты.

Издөнүүчүнүн жеке салымы. Изилдөөнүн жыйынтыктары «Лондон-Бишкек» жана МБ «Аист» медициналык борборлорунда статэсепти жана ишмердүүлүктүн финансылык көрсөткүчүнүн деңгээлин жогорулатуу үчүн киргизилди. Мындан тышкары, диссертациялык изилдөөнүн айрым аспектери МАУПФиБ, Адам университетинде “Стратегиялык анализ”, “Статистика”, “Системалык анализ”, “Финансылык менеджмент” ж.б. дисциплиналарды окууда лекциялык-практикалык материалдарда чагылдырылды.

Диссертациянын жыйынтыгыны апробацияланышы.

Диссертациянын негизги жоболору төмөнкү эл аралык жана республикалык илимий-теориялык жана илимий-практикалык конференцияларда жаан тегерек столдордо баяндалды: “Модернизация жана инновациялык өнүктүрүү шартындагы Казакстандын экономикалык стратегиясы” (Казакстан Республикасы, «Туран» Университети, 2010-ж.), “Глобализация шартында укуктук жана социалдык-экономикалык проблемалар” (МАУПФиБ, 2010-ж.), Кыргыз Республикасынын Мамлекеттик кызматы: проблемалар жана келечектер (КРПМБА, 2011-ж.), “Россия экономикасы: келечекке көз караштар” (ТГУ, Тамбов, 2016-ж.), “XXI кылымдагы илим жана техниканын инновациялык процесстери” (ТИУ, Нижневартоск, 2016-ж., 2018-ж.), “Азыркы замандын изилдөө эффективдүүлүгү” (Москва, Евразия илимий бирикмеси, 2018-ж.), Борбордук Азиядагы бухгалтер жана аудиттердин Ысык-Көл форуму VII Исраилов окуулары (КРСУ, 2018-ж.); “Азыркы илимди модернизациялоонун келечеги” (Москва, Евразия илимий бирикмеси, 2018-ж.) “Улуттук жана аймактык экономиканы өнүктүрүүдө инновациялык методдор жана стратегиялык ресурстар” (Бишкек, Россия Федерациясынын Өкмөтүнө караштуу Финансы университети, Адам университети, КР Финансы министрлигинин Окуу борбору, 2018-ж.), “Азыркы илимди өнүктүрүүнүн келечектүү багыттары” (Москва, Евразия илимий бирикмеси, 2018-ж.).

Диссертациянын жыйынтыгынын жарыялоолордо толук чагылдырылышы. Диссертациянын негизги жыйынтыктары КР, Россия Федерациясы жана Казакстан Республикасында КР ЖАК сунуштаган журналдарында 60 илимий макалада, анын ичинде 19 ИЦРИ индекстелген, анын 12 чет элдик жана 7 Кыргыз Республикасында, ошондой эле, жалпы көлөмү 52,0 б.т. тартибинде 2 монографияда жарыяланды. Диссертациянын структурасы жана көлөмү. Диссертациялык иштин

структурасы изилдөөнүн максат жана милдеттерине ылайык аныкталды жана киришүүдөн, шарттуу белгилердин тизмесинен, беш бөлүмдөн, корутунду, практикалык сунуштардан, колдонулган 349 аталыштагы адабияттардын тизмесинен, 72 сүрөт, 31 аналитикалык таблица, 24 тиркемеден турат жана изилдөө темасын толугу менен ачат. Жалпы көлөмү – 285 бет.

Калктын саламаттыгын сактоонун жана аны каржылоонун статистикалык анализинин теоретикалык-методологиялык жана уюштуруу укуктук аспектери» аттуу биринчи главада саламаттык сактоо индикаторлорун статистикалык талдоонун жана саламаттыкты сактоону каржылоонун теоретикалык аспектери каралды, калктын саламаттыгын сактоонун жана аны каржылоонун статистикалык изилдөөсүнүн уюштуруу-укуктук базасы изилденди, калктын саламаттыгын сактоонун жана аны каржылоонун статистикалык анализинин дүйнөлүк тажрыйбасы иликтенди, калктын саламаттыгын сактоонун жана аны каржылоонун статистикалык анализинин методологиялык негиздери иштелип чыкты.

Калктын саламаттыгы адам капиталынын өнүгүүсүнүн негиз салуучу көрсөткүчү болуп саналат, анткени экономиканын өсүү деңгээли андан түздөн-түз көз каранды болгон анын сапаттык абалын, дараметин аныктайт. Бүткүл дүйнөлүк Саламаттыкты сактоо уюмунун (БДССУ) аныктамасы боюнча калктын ден-соолугу – бул калктын оорусунун жана дене мүчүлүштүгү жоктугу гана эмес, дене мүчөсүнүн, психологиялык жана социалдык абалынын толук кандуу бүтүндүгү [146]. Ошондуктан ден соолук факторлорунда өз ара байланышта карап жана тутумдаштыруу зарыл болгон кеңири спектр бар.

Кыргыз Республикасында калктын саламаттыгын сактоо укугу мамлекеттик деңгээлде аныкталган. Мисалы, «Кыргыз Республикасында жарандардын саламаттыгын сактоо жөнүндө» Кыргыз Республикасынын Мыйзамынын 2-беренесине ылайык жарандардын саламаттыгын сактоо - ар бир адамдын дене-бой жана психикалык саламаттыгын сактоого жана чыңдоого, ага саламаттыгын жоготкон учурда медициналык жардам көрсөтүүгө багытталган саясий, экономикалык, укуктук, социалдык, маданий, илимий, экологиялык, медициналык, санитардык-гигиеналык жана эпидемияга каршы мүнөздөгү чаралардын жыйындысы [19].

РАМН академиги Лисицвн Ю.П. адамдын ден соолугу аныкталган күч-гармонияны талап кылган процессте менен аныкталат, организмдин ичи сыяктуу тең салмактуулук (орган, система, биохимиялык процесс), гомеостазмжана гемеостат, айлана-чөйрө менен болгон гармониядай эле организмдин ишмердүүлүгүнбашкаруу системасын так камсыз кылат. Биологиялык көз карашта ден соолук – организмде оорунун (соматикалык жана психикалык), кемтиктин, сыныктын жана бардык патологиялык көрүнүштөрдүн (адаптациянын, организмдин ишмердүүлүгүн башкаруунун бузулушу, энергетикалык баланстын өзгөрүшү ж.б.) жоктугу. Бирок, мындай аныктоо жетишсиз экендиги белгиленет, ден соолук –

биологиялык жана социалдык сапаттын гармониялык бүтүндүгү (ал эми оору – бул бүтүндүктүн, бул гармониянын бузулушу) [177. – 28-б]. академик Ю.И.Боронин ден соолукту сактоо бул абдан маанилүү социалдык милдет жана ал чечим үчүн жоопкерчиликти саламаттыкты сактоо системасына гана жүктөлбөстөн, жалпы коом милдетин алуу керек экендигин адилеттүү белгилейт. Буга бардык маанилүү социалдык-саясий жана социалдык-экономикалык кепилдиктер конституциялык укукка негизделиши керек [104. – 63-б.]. РАМН академиги Лисицын Ю.П. саламаттык сактоого мамлекеттин ишмердүүлүгүнүн тармагы катары аныктама берген, анын максаты калкты медициналык тейлөөнүн жеткиликтүүлүгүн кмасыз кылуу жана саламаттыктың деңгээлин сактоо жана жогорулатуу болуп саналат [177. -32-б.].

Демек, калктын саламаттыгын сактоону интерпретациялоону таржымалдоо менен саламаттыкты сактоо социалдык багытталган рынок экономикасында четтеги орунду ээлейт жана саламаттыкты сактоо өлкөнүн улуттук коопсуздугу көз каранды болгон экономиканын статистикалык тармактары агро өнөр жай, күйүүчү-энергетикалык, аскер-өнөр жай, медико-өндүрүштүк комплекстери менен бирдей экендигин моюнга алуу сунушталат.

Өздөрүнүн илимий эмгектеринде Кыргызстандын окумуштуулары, алардын ичинде Т.К.Койчуев, Е.П.Чернова, К.О.Оторбаев, В.И.Кумсков, Н.Х.Кумскова, А.Ж.Термечиков, А.А.Саякбаева, К.И.Исаков, К.А.Токторбаева, А.А.Кочербаева, Г.В.Кумсков, В.Е.Савин Кыргызстанда саламаттык сактоо тармагында коомдук өндүрүштө адам капиталынын жетишсиз өнүгүүсү менен жана жүргүзүлүп жаткан социалдык саясат менен байланышкан бир катар көйгөйлөр бар экендигин тастыкташкан. [206, 207, 170, 175, 280, 152, 153, 243, 285, 140, 159, 160, 161, 171, 172, 232, 233].

Профессор Н.Х.Кумскова калктын саламаттыгынын абалына ири өлчөмдөгү факторлор таасир берерин, алардын ичинде социалдык-экономикалык жана социалдык-гигиеналык фактор бар экендигин көрсөтүп кеткен [175. - Б.75].

Профессор А.А.Саякбаева калктын саламаттыгын сактоону калкты каржылоону эске алуу менен ал социалдык жардам жана социалдык камсыздандыруу болуп бөлүнүп калган калктын социалдык корголушу катары караган [258], ошол эле учурда К.А.Токторбаева калктын саламаттыгынын көрсөткүчтөрүн калктын жашоосунда эң маанилүү орун ээлеген жашоонун сапатынын көрсөткүчтөрүнө теңеген [285].

Профессорлор К.И.Исаков, Г.В.Кумсков ИДП, УДП сыяктуу экономикалык көрсөткүчтөр менен бир катардагы экономикалык процесстин өнүгүүсү жана алардын өсүү ыргагы кирешелердин жогорулашы, калктын саламаттыгынын жакшырышы ж.б. сыяктуу маанилүү курамдар боюнча бааланат деп эсептешет жана Кыргыз Республикасынын экономикалык тутумун трансформациялоо мезгилинде

саламаттык сактоо объекттеринин өнүгүү көрсөткүчү төмөндөп кеткен, бул калктын саламаттыгына терс таасирин тийгизген. Анын натыйжасында экономика түптөлгөн жылдарда калктын жаратмандык жөндөмдөрү чукул төмөндөп кетти [140.-Б.49].

Саламаттыкты сактоо бул коомдун саламаттыгын бекемдөөгө жана социалдык теңчилдикти орнотууга багытталган калктын саламаттыгын сактоо, колдоо жана ордуна коюу жаатындагы социалдык теңдештирүүнүн мамлекеттик тутуму деп аныктоого жүргүзүлгөн изилдөөнүн жыйынтыгы жол берет.

Заманбап статистикалык илим тарабынан калктын саламаттыгын сактоону мүнөздөгөн так көрсөткүчтөр аныкталган эмес. Сунушталган калктын саламаттыгын сактоонун көрсөткүчтөрүн төмөнкүдөй 6 негизги топко бөлүүгө болот (1.1. сүрөт):

1. Калктын саламаттыгынын демографиялык көрсөткүчүнүн статистикасы. Бул статистиканын объекттери болуп калктын курамында болуп өткөн сандык жана сапаттык мыйзам ченемдер саналат.

Булак: калктын саламаттыгын сактоо, кырчап турган чөйрөнү коргоо статистикасы боюнча КР УСК методологиялык жоболорунун негизинде түзүлдү. [188, 189]

2. Калктын саламаттыгынын социалдык-экономикалык көрсөткүчтөрүнүн статистикасы. Бул статистиканын объекттери болуп калктын саламаттыгына таасир берүүчү социалдык-экономикалык көрүнүштөр менен процесстердин сандык жана сапаттык мыйзам ченемдери саналат [188].

3. Саламаттык сактоону ресурстук камсыздоонун статистикасы. Бул статистиканын объекттери болуп саламаттык сактоону ресурстук камсыздалышын өзгөртүүнүн сандык жана сапаттык мыйзам ченемдери саналат.

4. Калктын оорулуу жана майыптыгынын көрсөткүчтөрү. Бул статистиканын объекттери болуп калктын оорулуу жана майыптыгын

өзгөртүүнүн сандык жана сапаттык мыйзам ченемдери саналат [188].

5. Курчап турган чөйрөнү коргоо жана аны каржылоо статистикасы

Курчап турган чөйрөнү статистикасынын объектери болуп курчап турган чөйрөнү өзгөртүүнүн көрүнүштөрү менен процесстеринин жана курчап турган чөйрөнү каржылоонун чандык жана сапаттык мыйзам ченемдери саналат [189].

6. Физкультура менен спорттун жана аларды каржылоо статистикасы. Физкультура менен спортту өнүктүрүү статистикасындагы статистикалык байкоонун объектери болуп физкультура жана спорт чөйрөсүндөгү алектенген, физкультура менен машыккан спорттук курулмалар, эс алуу жана рекреация уюмдары, физкультура жана спорт уюмдарын каржылоо өлчөмдөрү саналат.

Физкультура менен спортту өнүктүрүү статистикасынын предмети болуп калктын физкультура жана спорт менен алектенүү жана аларды каржылоо процессинде болуп жаткан көрүнүштөрдүн жана процесстердин сандык жана сапаттык мыйзам ченемдери саналат [149].

Биздин пикир боюнча калктын саламаттыгын сактоо жана аны каржылоо статистикасы калктын саламаттыгынын, саламаттык сактоо тутумунун жана анын каржылоосунун, саламаттыкты сактоонун көрсөткүчтөрү изилдөөнүн предмети болуп саналган социалдык чөйрөнүн статистикасынын тармакчасы болуп эсептелет. Калктын саламаттыгын сактоо жана аны каржылоо статистикасынын максаты болуп мамлекеттик жана коомдук ишмерлер, изилдөөчүлөр жана бардык кызыкдар адамдар тарабынан туура кабыл алуусу, түшүнүүсү жана андан ары талдоосу үчүн тутумдаштырылган жана түшүнүктүү түрдө ачык-айкын мүмкүнчүлүктө сандык маалыматты берүү саналат.

Калктын саламаттыгын сактоонун жана аны каржылоонун статистикалык анализин калктын саламаттыгын сактоо жаатында илимий-негиздеме программаларды жана мамлекеттик саясатты иштеп чыгууга түрткү берүү менен коомдун саламаттыгын жана калктын саламаттыгын сактоо тутумун өнүктүрүүнү жана аны каржылоону түзүүнүн негизги тенденцияларын жана мыйзам ченемдерин аныктоо максатында калктын саламаттыгын сактоо боюнча статистикалык маалыматты талдоо, жалпылаштыруу, түшүндүрүү катары аныктоого болот.

Бүгүнкү күнү биз көп түрдүү, ар тараптуу жана чачыранды, бирок бири-бирине шайкеш келбеген маалыматты берген Кыргыз Республикасынын саламаттык сактоосындагы статистикалык эсепке алуунун жана отчеттуулугунун артыкбашталган формасына ээбиз.

Кыргыз Республикасында Саламаттык сактоонун улуттук эсебин (мындан ары – ССУЭ) иштеп чыгуу жана киргизүү 2005-жылы башталган. Милдеттүү медициналык камсыздандыруу фонду ССУЭнин институционалдык органы катары аныкталган. Кыргыз Республикасында ССУЭнин отчеттору ММК фонду жана Саламаттык сактоо саясатын талдоо борбору менен тыгыз кызматташуу менен БДССУ/DFID

финансылык колдоосунда түзүлгөн, бирок алар 2 жылга кечигип басылып чыккан, т.а., мисалы, 2009-жыл үчүн маалыматтар 2011-жылы жарыяланган. Динамикалык түрдө өзгөрүп жаткан дүйнөдө калктын саламаттыгын сактоо жана аны каржылоо жөнүндө ыкчам так расмий маалыматтар талап кылынат.

Саламаттык сактоонун чыгымдарын эл аралык ордуна коюу максатында экономикалык кызматташуу жана өнүктүрүү жана түрдүү өлкөлөрдүн саламаттык сактоо тутумдарын талдоо уюму (мындан ары – ЭКӨУ) сунуштаган саламаттык сактоонун эсептеринин тутумдарынын жыйынды көрсөткүчтөрүнүн түзүмүн негиз катары кабыл алуу менен ССУЭнин тутумунун базалык классификациясын сунуш кылууга болот. Ошентип, саламаттык сактоого кеткен чыгымдардын түзүмү саламаттыкты сактоо кызматтарын классификациялоо боюнча төмөнкү статьяларды өзүнө камтыйт:

УЭ. 1 . Дарылоо кызматы	УЭ.6.2	Иммунизация
УЭ.1.1 Стационардык баскычтагы медициналык кызматтар.	программалары	
УЭ.1.2 Күндүзгү стационардагы дарылоо.	УЭ.6.3 Баштапкы стадиядагы /скрининг дарттарды аныктоо боюнча программалар.	
УЭ.1.3 Амбулаториялык дарылоо.	УЭ.6.4 Ден соолугунун абалына мониторинг жүргүзүү программасы.	
УЭ.2 Реабилитациялык дарылоо.	УЭ.6.5 Жугуштуу жана жугуштуу эмес ооруларга, жаракаттарга жана ден соолукка тийгизген таасирине көзөмөл жүргүзүү программасы.	
УЭ.3 Узак мөөнөттүү медициналык кам көрүү.	УЭ.7	Администрациялоо,
УЭ.4 Көмөкчү кызматтар.	саламаттык сактоо тутуму жана финансылык администрациялоо.	
УЭ.4.1 Диагностикалык кызматтар.	УЭ.7.1	Администрациялоо,
УЭ.4.2 Бейтаптарды ташуу.	саламаттык сактоо тутуму жана финансылык администрациялоо.	
УЭ.5 Медициналык товарларды камсыздоо.	УЭ.7.2 Саламаттык сактоону каржылоону администрациялоо.	
УЭ.5.1 Дарылоо каражаттары.	УЭ.0	Башка медициналык кызматтар.
УЭ.5.2 Медицина багытындагы буюмдар.		
УЭ.6 Профилактикалык кызматтар.		
УЭ.6.1 Маалыматтык, окутуу жана консультациялык программалар.		

Саламаттык сактоо кызматын көрсөтүү түзүмү өзүнө төмөнкүлөрдү камтыйт:

- УР.1 Стационарлар
- УР.2 Узак убакытка кам көрүү мекемелери
- УР.3 Амбулатордук медициналык кызмат көрсөтүүчүлөр
- УР.4 Кошумча кызматтарды көрсөткөн уюмдар
- УР.5 Медициналык товарларды жеткирүүчүлөр жана чекене сатуучулар

УР.6 Профилактикалык кызматтарды көрсөткөн уюмдар

УР.7 Саламаттыкты сактоону башкаруу уюмдары

ССУЭнин таблицасы акча кайдан алынарын, акча агымдарын ким башкараарын жана алар эмне үчүн пайдаланыларын, саламаттык сактоо тутумунда айкындуулукту жана отчёттуулукту эмне жогорулатыларын көрсөтүп турат. Бир мезгил ичинде бул каржы агымдарын көзөмөлдөө бул медициналык жардамды каржылоо динамикасынын эсебинин абалын эске алууга, ошондой эле бул көрсөткүчтөрдүн туруктуулугун боюнча мүмкүн болуучу кесепеттерин талдоого мүмкүндүк берет.

Каржылоонун булактары жөнүндө жана чыгымдалган каражат өлчөмү жөнүндө (акча каражаттарын жана кирешелерди пайдалануу жөнүндө маалыматтарды алуу менен), ошондой эле кирешенин түрлөрү жана алуучулар боюнча маалыматтардын жардамы менен каржылоону бөлүштүрүүдө тендештирилгендикти сыпаттаган көрсөткүчтөрдү иштеп чыгууга болот. Мындан тышкары, каражатты чыгымдоого байланыштуу эмес маалыматтар менен айкалышкан ССУЭнин таблицасындагы чыгашалар боюнча маалыматтарды пайдалануу медициналык кызматтардын жеткиликтүүлүгүнүн, сапатынын жана эффективдүүлүгүнүн көрсөткүчтөрү бөлүгүндө саламаттык сактоо тутумунун толугу менен деталдаштырылган көрсөткүчтөрүн алууга кеңири мүмкүндүк берет.

Биздин пикир боюнча, калктын саламаттыгын сактоо жана аны каржылоо чөйрөсүндө берилүүчү расмий маалыматтарды иретке келтирүү жана бирдейлештирүү үчүн Кыргыз Республикасында Саламаттыкты сактоонун улуттук эсебин (ССУЭ) дайыма түзүп туруу керек, анын негизинде саламаттык сактоонун эффективдүүлүгүнө, абалына объективдүү баа берүү жана калктын саламаттыгын сактоо көйгөйлөрүн чечүүнүн таразаланган, оптималдуу варианттарын, аны каржылоону жана андан ары өнүктүрүүнү иштеп чыгуу зарыл. Биздин пикир боюнча, Кыргыз Республикасында Саламаттыкты сактоонун улуттук эсебинин (ССУЭ) институционалдык органы катары КР УСК аныктоо керек, анткени ал эл аралык деңгээлдеги методологиялык шайманга ээ болгон жана жогорку адистүү кызматкерлеринин штаты бар расмий улуттук статистикалык орган болуп саналат.

«Калктын саламаттыгын коргоонун демографиялык жана социалдык-экономикалык факторлорунун статистикалык анализи» экинчи главасында калктын саламаттыгын коргоонун демографиялык жана социалдык-экономикалык факторлорунун анализи келтирилди.

Кыргыз Республикасынын эгемендүүлүк жылдарында социалдык-демографиялык көйгөйлөрдү белгилеген, маанилүү социалдык-экономикалык кайра түзүлүүлөр болду, алардын ичинде: коомдун кедейлерге жана байларга бөлүнүшү, калктын, анын ичинде жергиликтүү жашоочулардын миграциялык кыймылынын дароо өсүшү, өлүмдүн, айрыкча, балдардын жана аялдардын өлүмүнүн өсүшү, төрөлүү темпинин төмөндөшү, ошондой эле жашоо узактыгынын, айрыкча эмгекке жарамдуу

курактагы эркектердин жашоо узактыгынын төмөндөшү, булар калктын саламаттыгын коргоо системасына жагымсыз таасирлерди тийгизди.

Кыргыз Республикасында 90-жылдары демграфиялык абал - калктын миграциялык кыймылынын дароо жогорулашы, өлүмдүүлүктүн өсүшү жана төрөлүү темпинин төмөндөшү менен мүнөздөлөт, бул жалпысынан калктын санынын өсүү темпи төмөндөгөнүн көрсөтөт. 90-жылдардын башында калктын санынын өсүшүнүн жалпы темпи төмөндөөсү орточо алганда бир жылда 50 миңге жакын адамды түзгөн.

Калктын санынын жылдык өсүшү 1991-2012-жылдар аралыгында 4,0%га чейин кыскарган; калктын санынын жылдык орточо өсүшү калкты улуттук каттоо ортосунда 1999-жылы жана 2009-жылы 54 миң адамды түзгөн, же 1991-жылдагы 1,8%га каршы 1,1% болгон (2.1 сүрөт); 1999-ж. жана 2009-ж. калкты каттоо ортосундагы өсүш 539,9 миң адамды түзгөн.

Акыркысы, төрөлүүнүн кыскарышына жана 2009-жылдан 2012-жылга чейин үй-бүлөлөрдө төрөлгөн балдардын санына таасир тийгизди. Кийинки 2013-2018-жылдары Кыргыз Республикасында калктын сандык өсүшүнүн темпи 2%га чейин жогорулаганы байкалды (2.1 сүрөт) жана Кыргыз Республикасында калктын өсүшү 2013-жылдагы деңгээлге чейин турукташкандыгы аныкталды.

Кыргыз Республикасында калктын сандык өсүшүнүн орточо жылдык темпи, 1991-2018-жж. саламаттыкты коргоонун абалынын көрсөткүчү катары, 2013-жылдан 2018-жылга чейин турукташкандыгын жана ушул мезгил аралыгында 2%ды түзгөндүгүн көрсөттү, бул эл аралык ченем боюнча дээрлик жогору болуп саналат жана улуттун саламаттыгынын жакшыруусунун оң тенденциясы жөнүндө айтып турат.

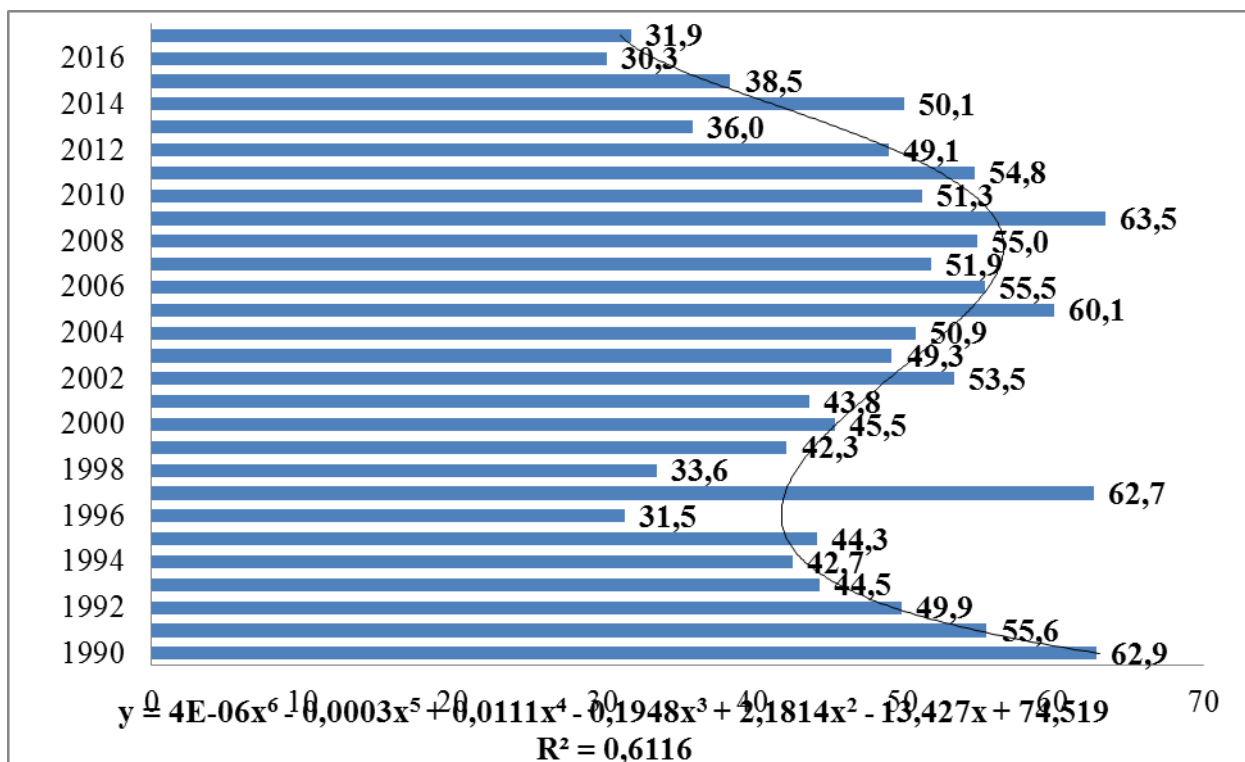
2018-жылы калктын өсүшүнүн көбүрөөк жогору көрсөткүчү Бишкек жана Ош шаарларында, ошондой эле Баткен жана Ош облустарында байкалды – 2,2% жана 2,3 %, төмөн – Нарын жана Ысык-Көл облустарында - 1,2% жана 1,4 %.

Төрөлүү динамикасынын анализи 1999-2000-жылдары бир кыйла төмөндөп кеткенин көрсөтөт. Алсак, төрөлүүнүн жалпы коэффициенти 1990-ж. 29,1 промилледен 2000-ж. 19,8 промиллеге чейин төмөндөп кеткен. 2001-ж. баштап төрөлүүнүн жалпы коэффициенти жогорулап, 2014-ж. 27,7 промиллени түзгөн. Бирок, 2017-ж. 24,8 промиллеге чейин төмөндөгөнүн байкайбыз, бул 2014-жылга караганда 2,9га аз.

1990-2006-жылдар аралыгында өлүмдүүлүк динамикасы бирдей эмес болгон. 1990-жылы өлүмдүүлүктүн жалпы коэффициенти 6,96 промилле болсо (1000 адамга), 1994 жана 1995-жылдары өлүмдүүлүктүн жалпы коэффициентинин жогорку көрсөткүчтөрү байкалган – 8,22 промилле жана 8,09 промилле (2.2 сүрөт).

Кыргыз Республикасында төрөлүүнүн динамикасы айрыкча 1996-жылдан 2016-жылга чейин бирдей болгон эмес. Төрөлүүнүн жалпы коэффициентиинин төмөндөшү 1996-2000-жылдар аралыгында байкалган, аны менен, көбүрөөк жогорку темп менен айыл жергесинде азайган, анда

азаюу темпи 1996-2000-жылдары 81,5%ды түзгөн. Шаардын калкынын төрөлүү коэффициенти өзгөрүү динамикасы 1996 -2001-жылдар ичинде 17,3%дан 16,2%га чейин төмөндөп, 2014-жылы 28,2%га жогорулаган. 2017-жылы Кыргыз Республикасы боюнча төрөлүүнүн жалпы коэффициенти 24,8%ды түзгөн, шаар калкы – 25,2%, айыл жергеси – 24,6%, муну менен, 2016-жылга салыштырмалуу шаар калкынын төрөлүү коэффициенти өзгөрбөгөн бойдон калган, ал эми айыл жергесинде 1,6 пунктка төмөндөгөн.

2.4 сүрөт. 1990-2017-жылдар аралыгында Кыргыз Республикасында энелер өлүмүнүн динамикасы, киломилле

Булак: КР УСК маалыматтары боюнча түзүлдү [121, 345]

1998-2009-жылдары республика боюнча энелердин өлүмүнүн динамикасын кароодо, 2003-жылы 49,3 адамга чейин кыскаруу байкалганына карабай, анын 2,5 эсе өскөндүгүн белгилөөгө болот.

2013-жылы энелердин өлүмүнүн коэффициенти 36 киломиллеге чейин төмөндөгөнү байкалат, 2011- жана 2014-жылдары энелердин өлүмүнүн жогорку көрсөткүчтөрү катталган - 54,8 жана 50,1 киломилле. 2016-жылы кош бойлуулуктун, төрөттүн жана төрөттөн кийинки мезгилдин оорлошунан улам 48 аялдын өлүмү катталган, же төрөгөн 100 миң аялга 30,3 өлгөн аял (2.4 сүрөт).

Энелердин өлүмүнүн коэффициенти көрсөткүчү, 2015-жылга чейин миң жылдыктын өнүгүү максаттарына (МӨМ) жетүү программасы боюнча 100 миң тирүү төрөлгөн балдарга Кыргыз Республикасында МӨМ 15,7 киломилени түзгөн, бул максаттарга жетпегендик болуп калды. Бирок 1990-жыл менен салыштырганда, энелердин өлүмүнүн коэффициенти

төмөндөшү 2 эсе көбүрөөктү түздү.

Корреляциялык анализ көрсөткөндөй, энелердин өлүмүнүн коэффициенти мамлекеттик бюджеттин чыгымдарына көз карандуулугу анчалык таасирдүү эмес, анткени пардык корреляциянын коэффициенти $r = -0,2377$, бул мамлекеттик бюджеттин чыгымдарынын таасири анча чоң эместиги жөнүндө айтып турат.

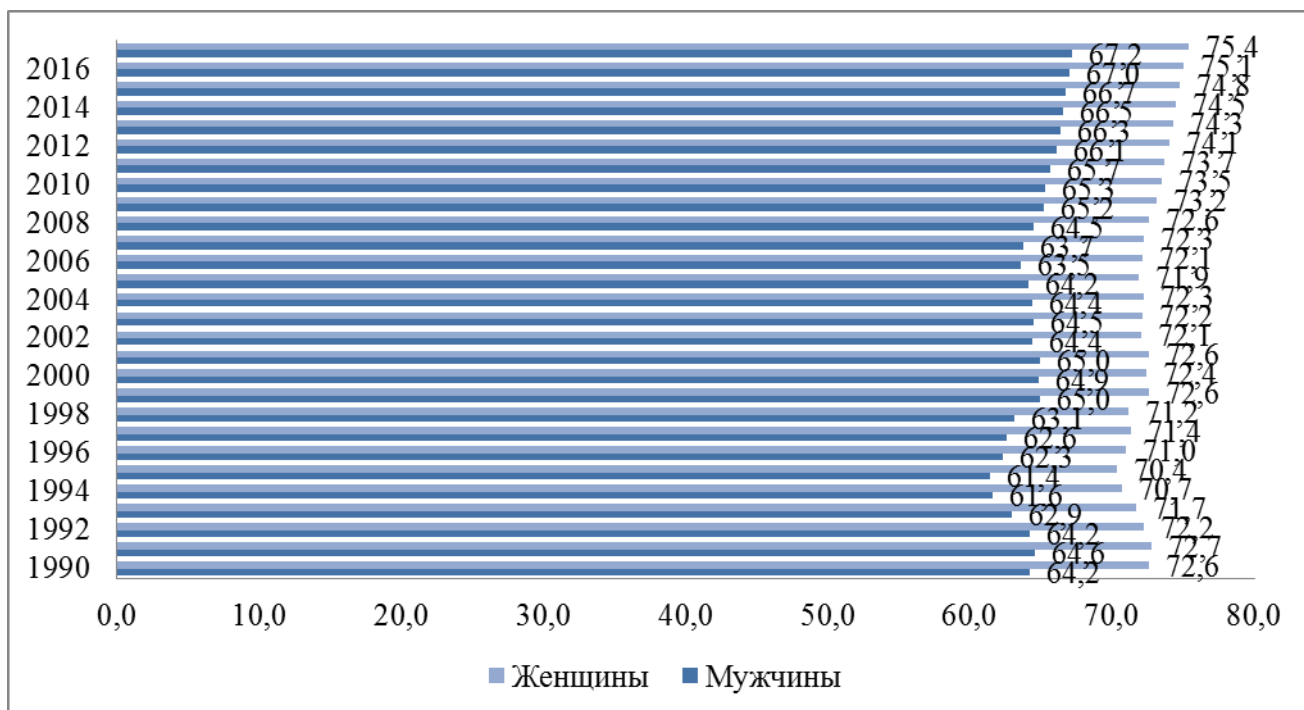
Андан тышкары, энелердин өлүмүнүн коэффициенти калктын жан башына орточо кирешеге (айына сом) көз карандуулугунун корреляциялык анализи ошондой эле анчалык таасирдүү эмес, анткени пардык корреляциянын коэффициенти $r = -0,17545$, бул калктын жан башына орточо кирешенин таасири анча чоң эмес эместиги жөнүндө айтып турат.

Энелердин өлүмүнүн көрсөткүчү Чүй облусунда – 47,9 киломилле, Нарында – 43,7 киломилле жана Баткен облусунда – 41,9 киломилле байкалган (2.10 сүрөт).

Республикада энелердин өлүмү менен жагымсыз жагдай, өлкөнүн социалдык-экономикалык өнүгүүсүнүн төмөн деңгээлин, мамлекет тарабынан саламаттыкты сактоо секторун каржылоонун төмөн үлүшүн, алсыз демографиялык саясатты, ченемдик мыйзамдык документтерде алдын алуучу жана реабилитациялык чаралардын жоктугу, саламаттыкты сактоо системасынын өнүгүшүнө мамлекет тарабынан жетиштүү көңүл бурулбагандыгын ж.б. көрсөтөт.

Кыргыз Республикасынын эгемендүүлүк жылдарында, чарба жүргүзүүнүн рыноктук шарттарына өтүү жана ден соолукту коргоо системасынын жаңы экономикалык шарттарга адаптациялануу мезгилинде жашоо узактыгынын көрсөткүчү ушул социалдык-экономикалык шарттарга ылайык өзгөргөн жана бардык улуттун саламаттык абалынын индикатору болгон. 1990-жылдан 1995-жылга чейин жашоо узактыгынын көрсөткүчү эркектерде 64,2 жаштан 61,4 жашка, аялдарда 72,6 жаштан 70,4 жашка чейин төмөндөгөнүн байкайбыз.

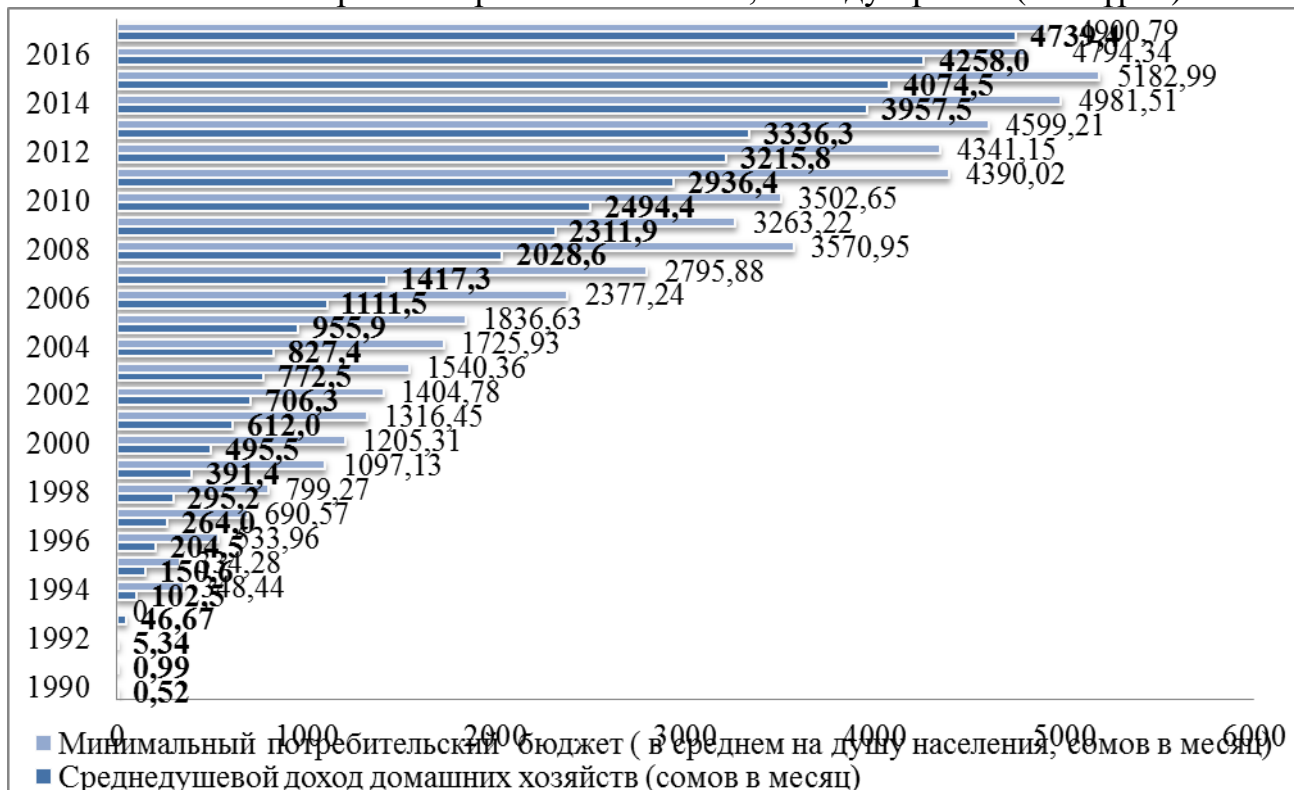
1995-жылдан баштап жашоо узактыгынын көрсөткүчү эркектерде 62,2 жашка, аялдарда 75,4 жашка өскөнүн көрсөттү (2.5 сүрөт). Калктын жашоо деңгээли жашоонун узактыгына белгилүү таасир тийгизет. Жан башына бөлүнгөн орточо киреше минималдуу керектөө бюджетин толук жаппаса да, 1990-2017-жылдары ажырым төмөндөгүдөй болгон: 2011-жылы айына 1453,62 сомго чейин, 2017-жылы айына 161,39 сомго чейин кыскарган.

2.5 сүрөт. 1990-2017-жылдары Кыргыз Республикасында эркектердин жана аялдардын жашоо узактыгы, жаш

Булак: КР УСК маалыматтары боюнча түзүлдү [121, 345]

Бюджеттик минималдуу керектөө айына 4900,79 сомду түзсө, 2017-жылы жан башына орточо киреше айына 4739,4 сомду түзгөн. (2.6 сүрөт).

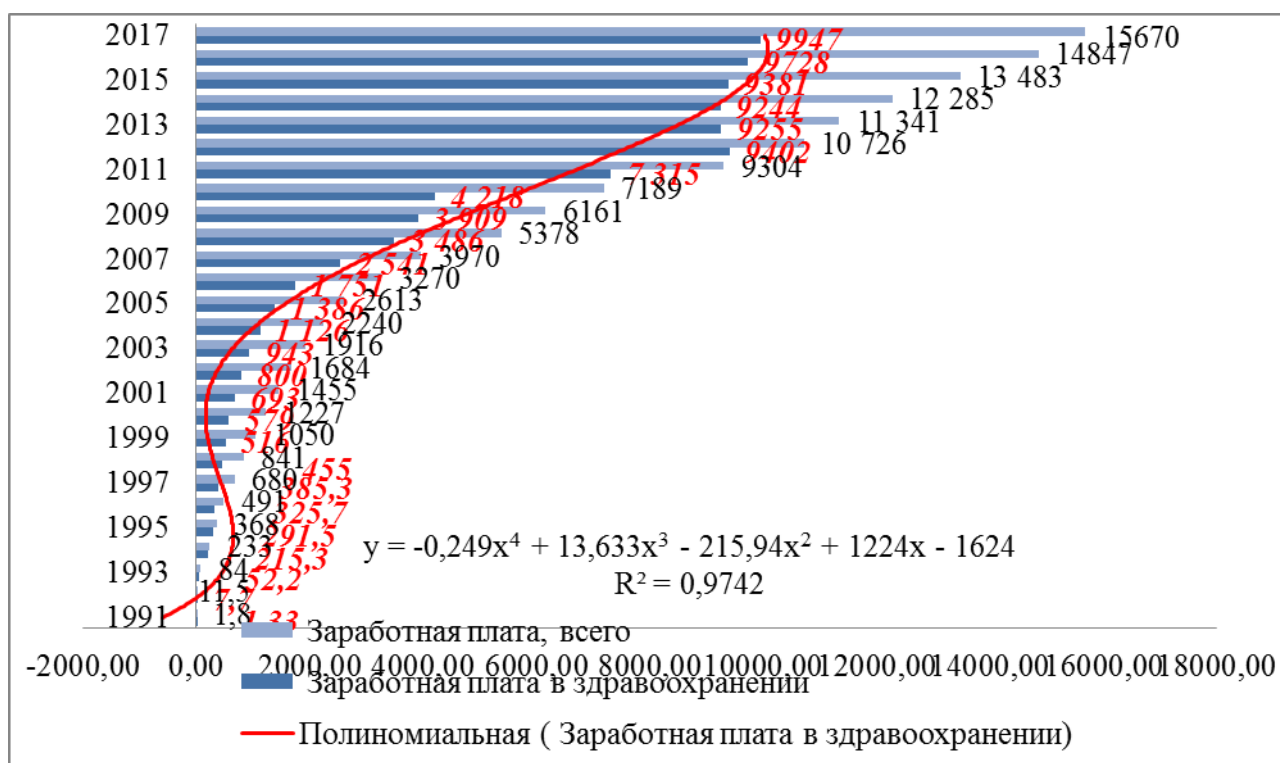
2.6 сүрөт. 1990-2017-жылдардагы минималдуу керектөө бюджет (жан башына орточо, сом айына)

менен жан башына орточо кирешенин (сом айына) катышы

Булак: КР УСК маалыматтары боюнча түзүлгөн [121, 345]

Аймактар боюнча жан башына орточо кирешени кароодо, 2017-жылы жан башына орточо киреше барынан аз Жалал-Абад облусунун жашоочуларында - айына 3907,21 сом жана Нарын облусунда – айына 3885,08 сом болгон, Таласта - айына 4163,32 сом, жана Баткен облусунда – айына 4450,08 сом. Ал учурда, Бишкек шаарында айына 5859,96 сом болгон, бул Жалал-Абад облусуна салыштырмалуу 50% көп (2.7 сүрөт).

Кыргыз Республикасындагы 1991-2017-жылдары жалпы айлык маянанын жана саламаттыкты сактоодогу айлык маянанын салыштырма анализи, бардык иликтөө жүргүзүлгөн мезгилде саламаттыкты сактоодогу айлык маяна төмөн болгонун жана 2017-жылы республика боюнча жалпы айлык маянанын 63%ын гана же 9947 сомду түзгөнүн көрсөттү (2.8 сүрөт).

2.8 сүрөт. Кыргыз Республикасындагы 1991-2017-жж. жалпы айлык акынын жана саламаттыкты сактоодогу айлык маянанын катышы, сом менен

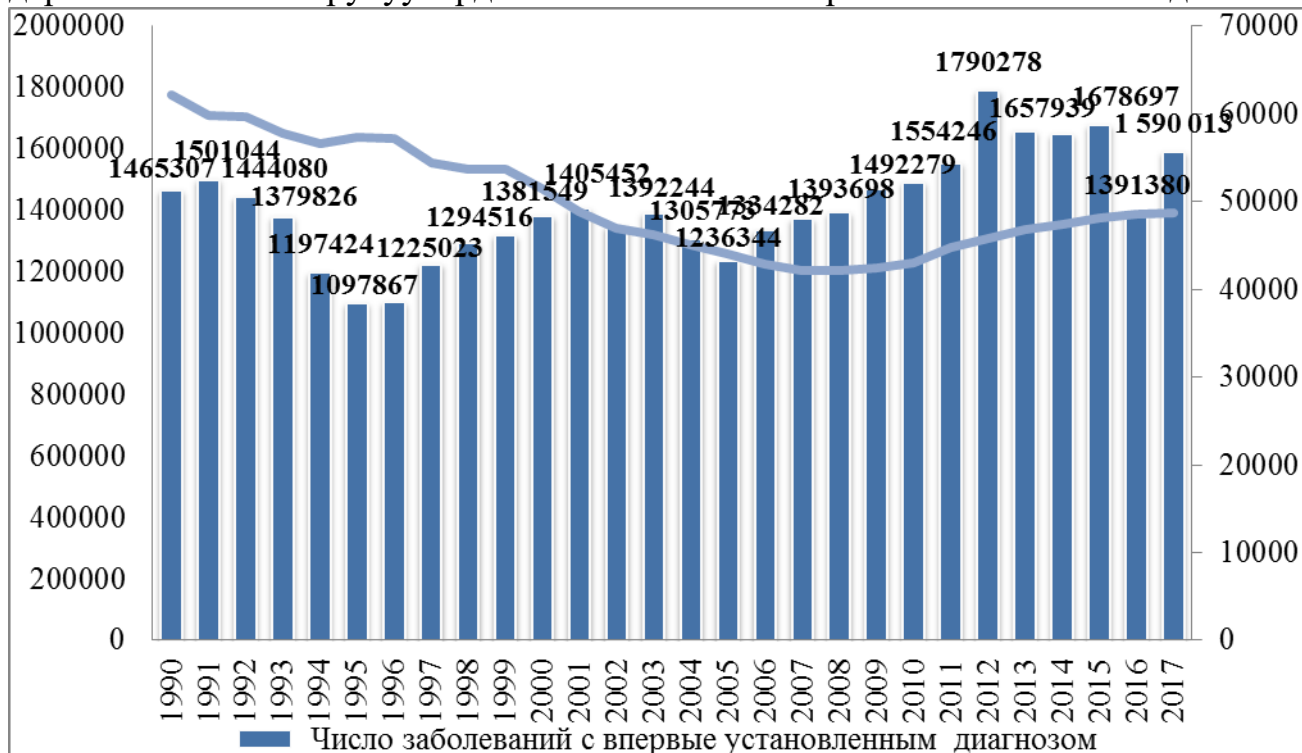
2.8 сүрөттө саламаттыкты сактоодогу айлык маянанын тренд сызыгы көрсөтүлгөн, теңдемеси $y = -0,249x^4 + 13,633x^3 - 215,94x^2 + 1224x - 1624$. Аныкталган аппроксимация чоңдугу $R^2 = 0,9742$ түзөт, бул эсептелген функциянын жетишээрлик бийик деңгээлин көрсөтөт.

1990-2017-жылдар аралыгында биринчи жолу аныкталган диагноз менен оорулардын сандык динамикасынын анализи, ал туруктуу эмес экендиги көрсөттү. 1995-жылы иликтөө жүргүзүлгөн мезгил ичинде минималдуу көрсөткүч – 1097867 учурду, максималдуу көрсөткүч 2012-

жылы – 1790278 учурду көрсөткөн. Ошондой эле, 2015-жылдан 2016-жылга чейин чукул секирик байкалган - 1678697 учурдан 1391380 учурга чейин, бул 21%га төмөндөгөнүн көрсөтөт, ошол эле кезде 2017-жылы кайрадан 1590013 учурга чейин өсүштү көрөбүз (2.9 сүрөт).

Биринчи аныкталган диагноз менен оорулардын саны врачтардын санына карата корреляциялык анализ анын начар байланышын көрсөттү, анткени пардык корреляциянын коэффициентинин эсептик мааниси $r = -0,30775$. Биринчи аныкталган диагноз менен оорулардын саны орточо медперсоналдын санына карата андан да начар, пардык корреляциянын коэффициенти $r = -0,29976$.

Калктын саламаттыгынын статистикалык анализинде белгиленгендей, саламаттыкты сактоо системасын модернизациялоо саламаттыкты сактоо уюмдарынын, медперсоналдын санынын, амбулатордук бейтаптардын кайрылууларынын саны, стационарларда дарыланышкан оорулуулардын саны кыскарышына алып келди.

2.9 сүрөт. 1990-2017-жж. Кыргыз Республикасында биринчи аныкталган диагноз менен оорулардын (учур) саны менен медперсоналдын (адам) сандык динамикасы

Булак: КР УСК маалыматтары боюнча түзүлгөн [121, 345]

Бирок, медициналык кызматтардын эффективдүүлүгү жогорулады, муну жалпы өлүмдүүлүк, энелердин, балдардын жана ымыркайлардын өлүмү төмөндөгөнү, калктын жашоо узактыгы жогорулаганы күбөлөндүрөт. Буга далил, КР ММКФнун жылдык иликтөөсүнө ылайык, **ПМСДа** текшерилүү жана дарылануу сапатына канааттанбагандык дээрлик 2 эсе жана үй-бүлөлүк дарыгерди алмаштыруу каалоосу 4 эсе төмөндөгөнү саналат. Буга ошондой эле, калктын турмуш деңгээли

жогорулаганы жана Кыргыз Республикасынын социалдык-экономикалык өнүгүүсү турукташкандыгы түрткү берген.

Социалдык-экономикалык өнүгүүнүн заманбап этабында экономиканы модернизациялоодо кууш экономикалык мамилени жеңүү керек, анткени социалдык түзүлүштүн ролун көңүл сыртында калтыруу акырындык менен жалпы экономиканын кризисине алып келет. Экономиканы модернизациялоонун жыйынтыгы, өзүнө заманбап рыноктук экономиканын артыкчылыктарын жана калкты социалдык коргоонун натыйжалуу системасын камтыган экономикалык системаны жаратуу болуп калууга тийиш, андыктан экономикалык түзүлүштүн социалдык түзүмү мамлекеттин алгылыктуу тапшырмасы болуп саналат. Мамлекеттин социалдык саясаты өлкөнүн калкынын жашоо деңгээлин жана сапатын жогорулатууга багытталуусу керек.

Калктын саламаттыгын коргоону модернизациялоо, калктын саламаттыгын коргоо системасын реструктуризациялоону, калкка көрсөтүлгөн медициналык, ден соолукту чыңдоочу, профилактикалык, дене тарбиялык, алдыңкы илимий-негизделген инновациялык башкаруучулук технологиялардын негизинде калктын саламаттыгын коргоо боюнча билим берүүчүлүк кызматтардын сапатын жогорулатууну камтыйт.

«Кыргыз Республикасынын калкынын саламаттыгын сактоону каржылоо диагностикасы» үчүнчү главада калктын саламаттыгын сактоо жагында улуттук программаларды каржылоону ишке ашырууну анализдөө жана баалоо, калктын саламаттыгын сактоону жана мамлекеттик кепилдемелер Программасынын Бирдиктүү төлөөчүсү катары ММК Фондун мамлекеттик каржылоону анализдөө жана баалоо, калктын саламаттыгын сактоону каржылоонун SWOT-анализи келтирилди.

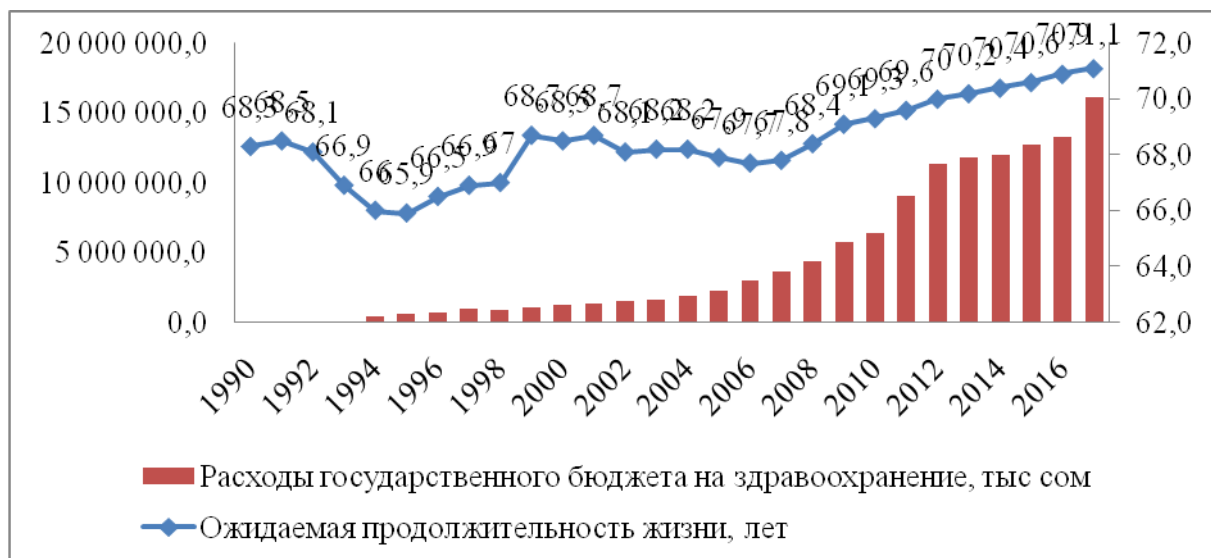
2010-2017-жылдарга саламаттыкты сактоо гочыгымдарды анализдөө менен, алар бюджеттик каражаттардын орточо 10%ын түзөрүн көрүүгө болот. 2017-жылы саламаттыкты сактоого мамлекеттик бюджеттин чыгымдары 16 148,58 млн сомду түзгөн, бул 2010-жылга салыштырмалуу 2,5 эсеп (6413,2 млн сом) (3.1 сүрөт). 2010-жылдан 2012-жылга чейин ички дүң продукциясына (ИДП) карата саламаттыкты сактоону каржылоо гочыгымдар өскөнү байкалат, төмөндөө 3,1% дан 3,8% га чейин, 2017-жылы төмөндөө 3,0% га чейин болгон. Бирок ДСУнун сунуштамасы боюнча саламаттыкты сактоо гочыгымдар ИДПга карата 0,5% дан кем эместүүсү керек [346].

Корреляциялык анализ көрсөткөндөй, жашоонун узактыгы саламаттыкты сактоого мамлекеттик бюджеттин чыгымдарынан көзкарандуу лугу түз, таасиролууттуу, анткени жуптук корреляциянын коэффициентиг = 0,844,

бул саламаттыкты сактоого мамлекеттик бюджеттин чыгымдарынынолуттуу аасири жөнүндө айтып турат.

Демек,

саламаттыкты сактоого мамлекеттик бюджеттин чыгымдары канчалык жогору болсо, калктын жашоо узактыгынын деңгээли ошончолук бийик болот.

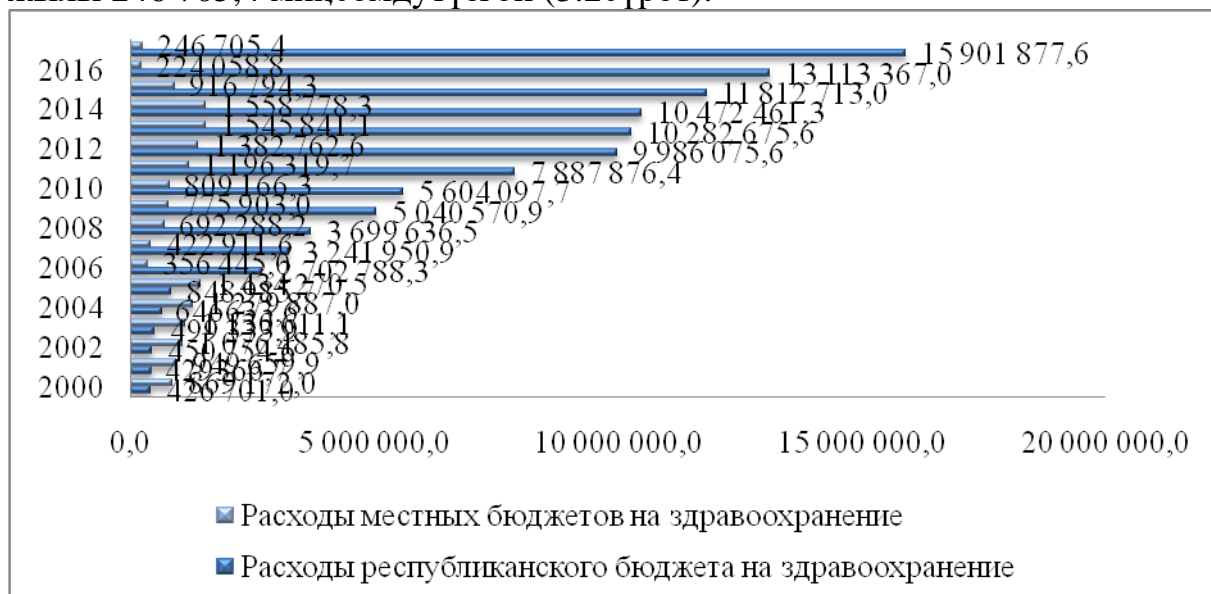
3.1 сүрөт. 1990-2017-жылдарга

саламаттыкты сактоого мамлекеттик бюджеттин чыгымдары (миң сом) менен Кыргыз Республикасында калктын жашоо узактыгынын (жыл) катышы

Булак: КР УСК маалыматтары боюнча түзүлдү [345]

2017-жылы

саламаттыкты сактоого республикалык бюджеттин чыгымдары 15 901 877,6 миң сомдугузду, бул 2000-жылга салыштырмалуу 37 эсе көп. Саламаттыкты сактоого жергиликтүү бюджеттердин чыгымдары, тескерисинче, 2000-жылга салыштырмалуу 3,5 эсе кыскарган жана 2017-жылы 246 705,4 миң сомдугузгөн (3.2 сүрөт).

3.2. таблица. 1990-2017-жылдары Кыргыз Республикасында саламаттыкты сактоого республикалык жана жергиликтүү бюджеттердин чыгымдары, миң сом.

Булак: КР УСК маалыматтары боюнча түзүлдү [131, 346, 265].

Саламаттыкты сактоого мамлекеттик бюджеттин чыгымдарынын салыштырмасын, 1990-2017-жылдарга чыгымдардын жалпы көлөмүндө анын 0,3%га төмөндөгөнүн көрсөттү, ошол эле кезде республикалык бюджетте саламаттыкты сактоого чыгымдардын салыштырмасы 8%га өскөн (3.3 сүрөт).

Жергиликтүү бюджеттерде саламаттыкты сактоого салыштырмасын 2017-жылы эң төмөн болгон жана 1990-жылдагы 26,5%га каршы 1,3%ды түзгөн.

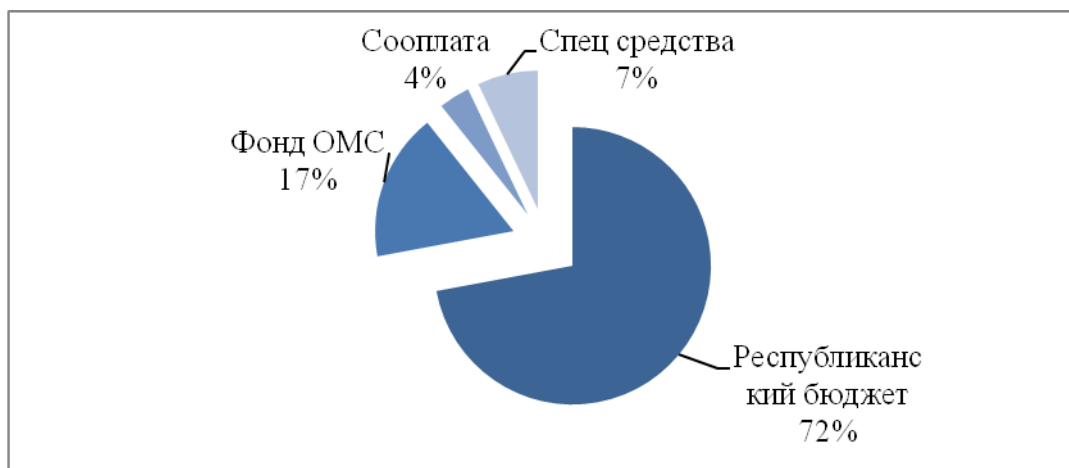

3.3 сүрөт. 1990-2017-жылдары Кыргыз Республикасында саламаттыкты сактоого чыгымдардын салыштырмасынын динамикасы, %

Булак: КР УСК маалыматтары боюнча түзүлдү [346]

Саламаттыкты сактоого жалпы чыгымдардын түзүмүндө 2017-жылы Кыргыз Республикасында түшүүлөрдүн негизги булактарынан ММК Фондунун каражаттары 17%ды, кошотөлөө 4%ды, атайын каражаттар – 7%ды түзгөн (3.9 сүрөт).

3.9 сүрөт. 2017-жылы

Кыргыз Республикасында түшүүлөрдүн негизги булактарынан саламаттыкты сактоонун жалпы чыгымдарынын түзүмү, %

Булак: ММК Фондунун, КР УСК маалыматтары боюнча түзүлдү [340, 346].

Калктын саламаттыгын сактоо системасын модернизациялоо, чыгымдарды (бюджеттик каражаттарды жана ММК каражаттары) башкаруудан жыйынтыктарды башкарууга өтүү керек болгон, каржылоо системасынын инновациялык реформага өтүүгө негизделген.

Калкка акысыз медициналык жардам көрсөтүүнүн мамлекеттик кепилде мелер Программасынын алкагында мамлекеттик жана муниципалдык тапшырмаларды ишке ашырган, медициналык уюмдарды каржылоонун сметалык жана бюджеттик камсыздандыруу принцибинен, медициналык жардам көрсөтүүнүн стандарттарынын (бейтаптардын протоколдору) негизинде толук тариф боюнча бардык чыгымдарды төлөө менен камсыздандыруу принциби боюнча бир каналдуу каржылоого өтүүнү камсыздоо зарыл.

Алсак, заманбап этапта калктын саламаттыгын сактоону модернизациялоо жана анык аржылоодо артыкчылык болуп, тармактык реформаны акыркы максаттарына жетүүгө: жеткиликтүүлүктү камсыздоо жана саламаттыкты сактоочөйрөсүндө кызматтардын сапатын жогорулатуу багытталган саламаттыкты сактоо системасын рееструизациялоо болуп кала берет.

«Калктын саламаттыгын сактоонун статистикалык анализин модернизациялоо жана анык каржылоо жана Кыргыз Республикасында калктын прогнозу жана саламаттыкты сактооно каржылоо» төртүнчү главада, калктын саламаттыгын сактоо көрсөткүчтөрүнүн статистикалык анализин жакшыртуунун негизги багыттары жана анык каржылоо,

калктын саламаттыгын сактоону өнүктүрүүнүн стратегиялык багыттары жана аны каржылоо аныкталды жана калктын саламаттыгын сактоону өнүктүрүү прогнозу жана аны каржылоо иштелип чыкты.

Саламаттыкты сактоо жагында Улуттук стратегиянын максаты – саламаттыкты сактоо жагында интеллектуалдык менчик системасын жана инновациялык ишмердикти жакшыртуу жолу менен калктын саламаттыгын сактоону өнүктүрүүгө жана аны каржылоого көмөктөшүү. Ал өлкөнүн илимий-изилдөөчүлүк потенциалын экономикалык өсүштүн негизги өсүштөрүнүн биринетрансформациялоочун, ошондой эле саламаттыкты сактоочөйрөсүндө технологиялык модернизация үчүн шарттарды түзүүгө багытталган милдеттерди жана негизги артыкчылыктарды аныктайт.

Улуттук стратегияда өзгөчө көңүл, интеллектуалдык менчик системасын өнүктүрүү жана аны пайдалануудан социалдык-экономикалык пайданын жогорулашы үчүн жагымдуу шарттарды түзүүгө багытталган саясаттыкалып тандырууда мамлекеттин ролун күчөтүүгө бурулушу керек. Ал интеллектуалдык менчик объектилерин түзүүдө жана коргоодо, ойлоп табууларды жана инновацияларды коммерциялаштыруу үчүн шарттарды камсыздоодо, кичи жана орто бизнес үчүн аларды пайдалануу мүмкүнчүлүгүн жогорулатууда улуттук мыйзамдарды эл аралык стандарттар менен бир түрдүүлүккө келтирүүнү карайт.

Башкы максат болуп, калктын дени сак жашоо образын жайылтуу, калкты үзгүлтүксүз физикалык тарбиялоо системасын түзүү, жашына, социалдык абалына жана жашоодоңгээлине карабай Кыргыз Республикасынын бардык жарандары үчүн денетарбия жана спорт менен машыгуунун жеткиликтүүлүгүнө шарттарды түзүү саналат.

Өсүүнүн тенденция шарттарында орточо абсолюттук өсүштүн негизинде Кыргыз Республикасынын туруктуу калкынын санын эсептөөнүн жыйынтыгында, 2030-жылга эркектердин саны 3503757 адам жана аялдардын саны – 3538817 адамды түзөрү болжолдонууда.

Өсүштүн орточо темпинин негизинде туруктуу калктын сандык прогнозу, 2030-жылы эркектер 3686199 адамды, ал эми аялдар – 3696296 адамды түзөт деп аныктоого мүмкүндүк берет. Кыргыз Республикасынын туруктуу калкынын полиномиалдык функциянын эсеби аркылуу алынган прогноздук көрсөткүчтөрү көбүрөөк мааниге ээ. Алсак, 2030-жылы Кыргыз Республикасынын туруктуу калкынын сандык прогнозу – 8160,9 миң адам, бул, орточо абсолюттук өсүүнүн негизиндеги эсептерге караганда 1118,3 миң адамга көп.

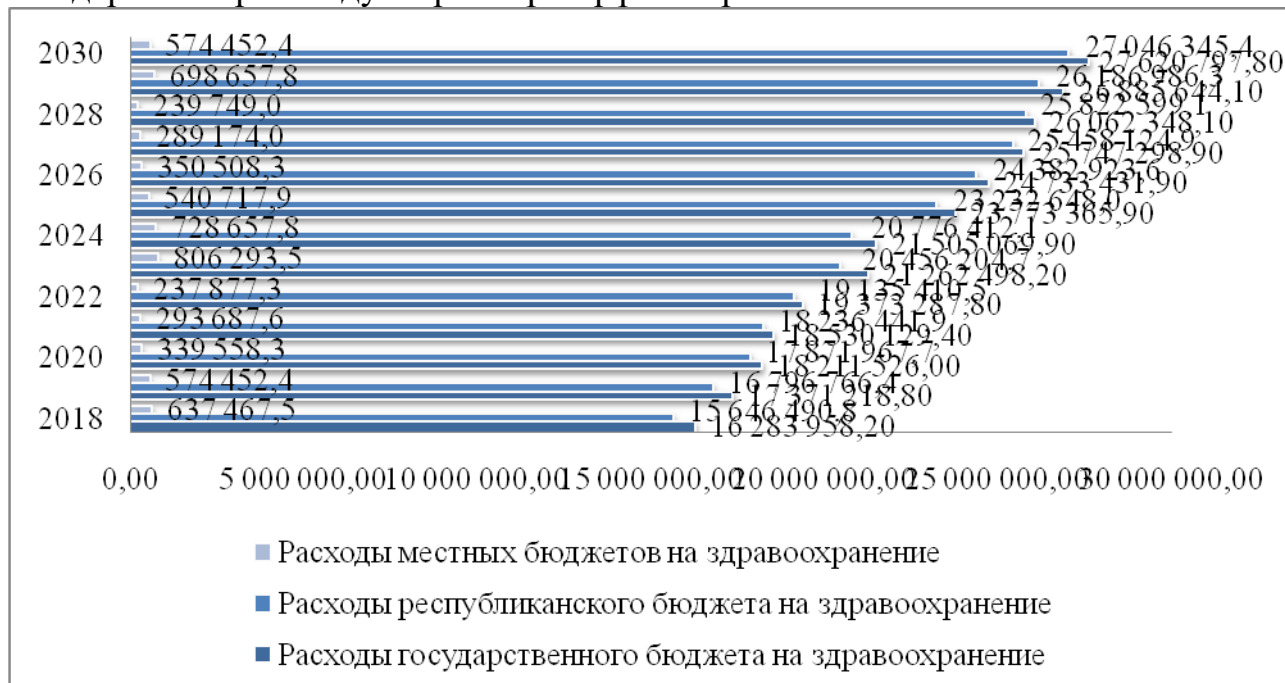
Өсүүнүн орточо темпинин негизинде төмөндөтөн тенденциясынын шартында Кыргыз Республикасында төрөлүүнүн жананөлүмдүүлүктүн жалпы коэффициенти нин эсебинин жыйынтыгында, 2030-жылга 23,09% жана 4,9%

деген көрсөткүчтөрдү алабыз.

Муну

менен орточо абсолюттук өсүштүн негизинде жана өсүүнүн орточо темпинин негизинде төрөлүүнүн жалпы коэффициентинин эсептик прогноздук көрсөткүчтөрүнүн ортосундагы айырма, өсүүнүн орточо темпинин негизинде эсептөөнүн пайдасына 0,24%ды түздү. Ошол эле кезде, ушул эки методика боюнча өлүмдүүлүктүн жалпы коэффициенти нин көрсөткүчтөрүнүн ортосундагы айырма 2030-жылга 0,15%ды түздү, ошондой эле өсүүнүн орточо темпинин негизинде эсептөөнүн пайдасына.

4.12 сүрөттө 2018-2030-жылдарга Кыргыз Республикасында саламаттыкты сактоого мамлекеттик бюджеттин чыгымдарынын прогнозуна көрсөткүчтөрү келтирилген.

4.12 сүрөт. 2018-2030-жылдарга Кыргыз Республикасында саламаттыкты сактоого мамлекеттик бюджеттин чыгымдарынын прогнозу, миң сом

Булак: КР УСК маалыматтары боюнча эсептелди [345]

Эсептөөлөр боюнча Кыргыз Республикасында саламаттыкты сактоого мамлекеттик бюджеттин чыгымдары 27 620 797,8 миң сомду түзөт (4.12 сүрөт).

Саламаттыкты сактоо жагында маалыматтык, илимий-техникалык ишмердикти финансылык колдоонун формаларын жана методдорун тандоо көбүрөөк актуалдуулукка ээ. Командалык-административдик системанын мурдагы методдору рыноктук шарттарда колдонуу кыйын. Бюджеттик каражаттарды, негизинен инновациялык инфраструктураны түзүүнү кошуу менен, саламаттыкты сактоо жагында илимди жана инновациялык ишмердикти өнүктүрүү үчүн жагымдуу шарттарды түзүүгө пайдалануу зарыл.

Инновациялык долбоорлордун түзүшү жана толук инвесторлорукатарындак атуу регламенттелген учурларда гана мамлекеттик түзүмдөр катыша алышат. Бюджеттен финансылык колдоону, барынан мурда калктын саламаттыгын сактоо жагында илимий-техникалык жана инновациялык ишмердиктин катышуучуларына түрткү берүүнүн мамлекеттик системасын түзүүчүлүгүн багыттоо зарыл. Бул система катышуучуларга жерлерди жана имараттар ичтерини жарага алууда ар кандай жеңилдиктерди берүүгө, ошондой эле айрыкча, алгачкы биринчи жылы ичинде (1-3 жыл) инновацияларды өздөштүргөн ишканалар үчүн жеңилдиктерди камтууга, кирешесалыгыналбоого тийиш. Мындай түрткү берүүлөрсүз өлкөдө инновациялык ишмердиктин өнүгүүсүнө жетүүкыйын жана көйгөйлүү.

Инфраструктуралык колдоо, саламаттыкты сактоо жагында маалыматтык, илимий-техникалык ишмердикти эффективдүү жүргүзгөн, төмөндөгү дөй компоненттерди камтыган уюм тарабынан жүзөгө ашырылышы керек: координациянын өкмөттүк жана аймактык органдары жана саламаттыкты сактоо жагында маалыматтык, илимий-техникалык ишмердикти башкаруу; жаңы билимдерди, идеяларды, иштеп чыгууларды генерациялаган жана инновацияларды түзгөн илимий-техникалык ишканалар; саламаттыкты сактоо жагында маалыматтык, илимий-техникалык ишмердиктин катышуучуларына финансылык, эксперттик-консалтинг, трансферттик (технологиялар), укуктук, патенттик, маалыматтык, жарнамалык, долбоор-конструктордук, билим берүүчүлүк жана башка кызматтарды көрсөткөн тейлөө чүишканалар жана мекемелер.

КОРУТУНДУЛАР ЖАНА ПРАКТИКАЛЫК СУНУШТАР

Жүргүзүлгөн изилдөөнүн жыйынтыгы боюнча кийинки корутундуларды чыгарууга болот.

Калктын ден соолугун коргоо статистикалык талдоону жакшыртуу талап кылат:

- Статистикалык органдарынын, министрликтердин жана ведомстволордун уюштуруу-усулдук жана материалдык-техникалык потенциалын бекемдөө.

- Демографиялык статистика тармагындагы маалыматты прогрессивдүү методдор менен топтоону камсыз кылуу максатында, Кыргыз Республикасынын калкты Регистрлөө системасын өркүндөтүү, келечекте салттуу жана кымбат баалуу калкты каттоолордон баш тартууга мүмкүнчүлүк түзөт.

- Макулдашылган билим берүүнүн статистика системасын түзүүдө, маалымат агымдарынын оптималдаштыруунун чараларын иштеп чыгуу

жана киргизүү, саламаттык сактоо боюнча статистикасынын көрсөткүчтөрүн жакшыртуу, маалымат базасынын көрсөткүчтөрүн кеңейтүү, электрондук чогултуу жана эсепке алуунун жаңы ыкмаларына өтүүгө байланыштуу, адистердин квалификациясынын деңгээлин жогорулатуу системасын иштеп чыгуу.

- Маалымат агымдарынын оптималдуу схемаларын түзүү жана аныктоо, калктын ден соолугун коргоодогу негизги натыйжалуу статистикалык талдоо болуп саналат.

- Калктын ден соолугун коргоо тармагындагы статистикалык маалыматты топтоо жана талдоодо, маалыматты топтоодо мамлекеттик органдардын функцияларын так бөлүштүрүү аркылуу маалыматтын кайталанышын жоюу жана отчеттун оптималдуу формаларын иштеп чыгуу.

- Кыргыз Республикасынын Улуттук статистика комитетинин маалымат тутумдарын башка мамлекеттик органдардын маалымат тутумдары менен интеграциялоону жүргүзүү, КР Финансы министрлиги, КР Саламаттык сактоо министрлиги, КР Соцфонд, КР Өкмөтүнө караштуу Милдеттүү медициналык камыздандыруу фонду менен администрациялык маалыматтарды, статистикалык максатта пайдалануу жана бирдиктүү маалымат банкын түзүү.

- Статистикалык маалыматты пайдалануучулардын керектөөлөрүн канааттандыраарлык кылып камсыз кылуу, өзгөчө илимий ишмерлердин жана изилдөөчүлөрдүн сапаттуу, так статистикалык маалымат алышын.

- Калктын ден соолугун коргоо тармагындагы расмий берилген маалыматты тартипке келтирүү жана унификациялоо үчүн саламаттык сактоонун Улуттук эсептерин киргизүү (СУЭ) жана аны каржылоо, анын негизинде абалына объективдүү баа берүүгө, саламаттык сактоонун натыйжалуулугуна жана калктын ден соолугун коргоодогу көйгөйлөрдү чечүүчү, оптималдуу, таразаланган варианттарды иштеп чыгуу, анын каржыланышын жана андан ары өнүктүрүүсүн. КР Саламаттык сактоонун Улуттук эсептеринин (СУЭ) Институттук органы катары болуп, биздин оюбузча, КР УСК аныктап алышыбыз керек, анткени ал расмий улуттук статистикалык орган, эл аралык деңгээлдеги методологиялык куралы бар жана жогорку кесипкөй кызматкерлердин штаты.

- Калктын ден соолугун коргоодо, маалыматты топтоодо заманбап, инновациялык технологияларды, Европа өлкөлөрүнүн тажрыйбасын пайдалануу, Чоң маалыматтар (big data) сыяктуу жана Санариптик из.

- Калктын ден соолугун коргоо статистикасын натыйжалуу методологиялык жактан камсыз кылуу үчүн жана анын каржылоосуна, калктын ден соолугун коргоо тармагындагы статистикалык талдоого методикалык сунуштарды иштеп чыгууга адистерди тартуу, мамлекеттик органдардын экономикалык-статистикалык маалыматка муктаждыгын талдоонун жана баалоонун негизинде методикалык көрсөтмөлөрдү берүү.

- Статистикадагы адам ресурстарынын дараметин жогорулатуу

максатында, маалыматты топтоо жана иштеп чыгууда жаңы технологияларга өтүүгө байланыштуу, калктын ден соолугун коргоо статистикалык талдоо тармагында окутуу, кайра окутуу системасын түзүү жана квалификациясын жогорулатуу.

- Калктын ден соолугун коргоо умдарынын ишин облустардын жана райондордун деңгээлинде координациялоо жана башкаруу системасын оптималдаштыруу.

Саламаттык сактоонун каржылоо системасын модернизациялоо максатында:

- саламаттык сактоо секторуна мамлекеттик чыгымдардын үлүшүн көбөйтүү;

- жогорулатуу методдорун киргизүү (Lean-менеджмент, жоготууларды төмөндөтүүгө жана чыгымдарды кыскартууга негизделген) саламаттык сактоо уюмдарында ресурстарды сарамжалдуу жана натыйжалуу пайдаланууга;

- Кыргызстандын калкын финансылык жактан корголушун жакшыртуу үчүн, акырындык менен бирге жер-жерлерде “чөнтөк” аркылуу ооруканага жаткыруу үчүн расмий накталай төлөмдөрдү кыскартуу керек жана аларды мамлекеттик каржылоого алмаштыруу;

- фармацевтикалык продукцияга болгон баа түзүү практикасын кайра карап чыгуу жана даары каражаттарын сарамжалдуу пайдалануу, калк үчүн каржылык жүктү азайтуу үчүн;

- даарыгерлердин жана медициналык персоналдын эмгек акысынын деңгээлин жогорулатуу, кадрлардын кетишинин көйгөйүн чечүү үчүн жана квалификациянын деңгээлин жогорулатуу;

- учурдагы олутту капиталдык салымдардын өсүшүнө карабастан, мамлекетке бул категорияны каржылоого каражатты табуусу керек. Чечүү жолдорунун бири катары, саламаттык сактоо секторунун имаратында жана курулушунда борбордоштурулган капиталдык салымдардын фондун түзүү;

- медициналык, ден соолукту чыңдоо, дене тарбия кызматтарын өнүктүрүүгө мамлекеттик-жеке өнөктөштүктү өнүктүрүү керек;

- жеке менчик медицинаны өнүктүрүү;

- медициналык камсыздандыруу системасын жакшыртуу (милдеттүү катары жана ыктыярдуу);

- ММК Фондуна топтоо бөлүгүн киргизүү;

- ченемдик-укуктук базаны кайра карап чыгуу, негизинен акы алып кызмат көрсөтүүнү;

- акы төлөнүүчү кызматтардын облус жана саламаттык сактоо умдарынын деңгээлине жараша, бааларына бирдиктүү прејскурант түзүү;

- акы төлөнүүчү негизде көрсөтүлгөн кызматтардын тизмегин көбөйтүү жана кайра карап чыгуу;

- акы төлөнүүчү кызматтарга, кайра эсептөөнү жүргүзүү, ал кызмат көрсөтүүгө ылайык реалдуу чыгымдардын негизинде;

– мамлекеттик кепилдиктер программасына саламаттык сактоого кошумча каржылоо булагын киргизүү – ыктыярдуу медициналык камсыздандыруунун каражаттары.

Калктын ден соолугун коргоону модернизациялоо максатында:

– жашоо сапатын жогорулатуу суроого ведомстволор аралык жана көп деңгэлдүү мамилени камсыз кылуу, эмгек шарттарын жакшыртуу, калктын турмуш-тиричилик жана эс алуусун жакшыртуу, сергек турмуш үлгүсүн калыптандыруу;

– сергек жашоо мүнөзүн калыптандырууга, оорулардын алдын алууга багытталган, туруктуу иштөөчү маалыматтык-үгүттүк системаны түзүү;

– калктын ар кандай топторун активдүү сабактар, дене тарбия жана спорт менен машыкканга тартуу, шарттарды түзүү жана камсыз кылуу;

– жогорку жана орто медициналык билим берүүнүн сапатын көтөрүү;

– сергек жашоо образын пропагандалоо маселелери боюнча адистери даярдоону камсыз кылуу;

– коомдук саламаттык сактоонун ролун жогорулатуу.

Саламаттык сактоо чөйрөсүндө технологиялык **прорыв** болушу керек, ден соолукту сактоонун принципалдуу жаңы технологиялык деңгээлине чыгуу. Саламаттык сактоо ден соолуктун индустриясы сыяктуу өнүгүүсү керек, жаңы биомедициналык жана маалыматтык технологияларды колдонгон.

Жаңы медициналык технологиялардын чыгышынын негизги колдоо инструменттери болуп чыга алышат [133.-Б.36]:

— увеличение финансирования фундаментальных исследований в области биомедицины и его организация по грантовому принципу; биомедицина тармагындагы фундаменталдуу изилдөөлөрдү каржылоону көбөйтүү жана анын гранттык принципте уюштуруу

– ден соолук индустриясында стартап-долбоорлорду колдоо, анын ичинде:

– коомдук кесиптик уюмдардын дарыгерлерин, негизги адистерди, клиницисттерди жана саламаттык сактоо уюштуруучуларды стартап-долбоор иштеп чыгууга иш-чараларга тартуу, ден соолук индустриясына багытталган;

– кызыкдар адамдарды коопсуз медициналык түзүлмөлөрдүн жана базалык принциптери, натыйжалуу иштеп чыгуу жөнүндө маалымдоо;

– ири медициналык жождордун базасында бизнес-акселератор системасын түзүү;

– ден соолук индустриясы долбоорлоруна сервистик коштоо жана салыктык өсүшүнө дем берүү **венчурных инвестиция;**

— медициналык техниканы иштеп чыгууга массалык кадрларды даярдоо жана аны медициналык уюмдарга иштетүүгө берүү.

Жаңы технологиялар жаңы медициналык жардам уюштурууга өтүү зарылчылыгын аныктайт - 4П медицинага. Бул модельде, бүгүнкү

саламаттык сактоо фокусировкасы ооруну табуу жана ооруну дарылоодон оорунун күчөшүнө жакын фокусировканы табууга алмашылат (П1 — **предикция**), оорулардын пайда болушун алдын алуу (П2 — **превентивность**), ар бир бейтапка жеке мамиле кылууда (П3 — **персонализация**), бейтаптын оорулардын алдын алууда мотивация менен катышуусу (П4 — **партиципативность**) [133.-Б.37].

Алдыңкы клиникалык борборлорун өнүктүрүү программаларын конкурстук негизде колдоо жана мамлекеттик-жеке өнөктөштүк долбоорлорун жүзөгө ашыруу: жаңы медициналык жабдуулар менен камсыз кылуу; - медициналык кызматтардын жогорку сапатын, сервистик курамын камсыз кылуу (мамлекеттик-жеке өнөктөштүк шартта); - башкаруунун жаңы уюштуруу формаларын киргизүү.

ДИССЕРТАЦИЯНЫН ТЕМАСЫ БОЮНЧА ЖАРЫЯЛАНГАН ЭМГЕКТЕРДИН ТИЗМЕСИ

1. Акылбекова Н.И. Тенденции развития современных демографических процессов в Кыргызской Республике [Текст] / Н.И. Акылбекова // Экономика жана финансы 3/2009, 1 болум. – Бишкек: КНУ, 2009. –С.179-185.
2. Акылбекова Н.И. Динамика рождаемости как отражение демографических процессов в Кыргызской Республике [Текст] / Н.И. Акылбекова // Вестник Кыргызского Национального Университета имени Жусупа Баласагына . – Бишкек: КНУ, 2010. –С.50-55.
3. Акылбекова Н.И. Социально – экономические факторы демографического развития Кыргызской Республики [Текст] / Н.И. Акылбекова // Вестник Кыргызского Национального Университета имени Жусупа Баласагына . – Бишкек: КНУ, 2010. –С.95-99.
4. Акылбекова Н.И. Материнская смертность как индикативный показатель социально-экономического развития Кыргызской Республики [Текст] / Н.И. Акылбекова // Вестник КНУ им.Ж.Баласагына. – Бишкек: КНУ, 2010. –С.225-228.
5. Акылбекова Н.И. Правовой аспект регулирования демо процессов в Кыргызской Республике [Текст] / Н.И. Акылбекова // Материалы международной научно-практической конференции (3 декабря 2010 года). Правовые и социально-экономические проблемы в условиях глобализации.-Б.: Сарыбаев Т.Т., 2010.-С.63-68.
6. Акылбекова Н.И. Развитие народонаселения в Кыргызской Республике [Текст] / Н.И. Акылбекова // Материалы международной научной конференции (25 ноября 2010 года). Университет Туран. Модернизация и экономическая стратегия Казахстана в условиях инновационного развития. - Алматы.: ТОО «Эверо», 2010.-С.99-104.
7. Акылбекова Н.И. Младенческая смертность в Кыргызстане как индикативный показатель уровня социально-экономического развития страны [Текст] / Н.И. Акылбекова // Вестник Кыргызского

экономического университета. – Бишкек: КЭУ, 2011. - №1(17) –С.62-65.

8. Акылбекова Н.И. Отдельные аспекты демографического развития мира [Текст] / Н.И. Акылбекова // Вестник Кыргызского экономического университета. – Бишкек: КЭУ, 2011.-№1(17)– С.65-68.

9. Акылбекова Н.И. Реформирование системы финансирования здравоохранения в период трансформации экономики [Текст] / Н.И. Акылбекова // Вестник Кыргызской государственной юридической академии при правительстве Кыргызской Республики. – Бишкек: КГЮА, 2011. –№ 2.- С.136-143.

10. Акылбекова Н.И. Уровень жизни населения как фактор демографического развития Кыргызской Республики [Текст] / Н.И. Акылбекова // Вестник КНУ им.Ж.Баласагына. Материалы научн.-практ.конф. «Экономическое развитие после Апрельских событий». – Бишкек: КНУ, 2011. –С.126-129.

11. Акылбекова Н.И. Динамика младенческой смертности в Кыргызстане [Текст] / Н.И. Акылбекова // Вестник КНУ им.Ж.Баласагына. Материалы научн.-практ.конф. «Экономическое развитие после Апрельских событий». – Бишкек: КНУ, 2011. –С.259-264.

12. Акылбекова Н.И. Отдельные аспекты модернизации финансирования здравоохранения Кыргызской Республики [Текст] / Н.И. Акылбекова // Поиск. Серия гуманитарных наук, 2011.-№2 (1)-С.32-38.

13. Акылбекова Н.И. Проблемы развития здравоохранения и его финансирования в Кыргызской Республике [Текст] / Н.И. Акылбекова // Высшая школа Казахстана, 2011.- №2.- С.260-265.

14. Акылбекова Н.И. Направления реформирования системы здравоохранения Кыргызской Республики [Текст] / Н.И. Акылбекова // Вестник КНУ им.Ж.Баласагына. Специальный выпуск. – Бишкек: КНУ, 2011. –С.404-407.

15. Акылбекова Н.И. Основные индикаторы состояния системы здравоохранения Кыргызской Республики. [Текст] / Н.И. Акылбекова // Вестник КНУ им.Ж.Баласагына. Специальный выпуск. – Бишкек: КНУ, 2011. –С.407-412.

16. Акылбекова Н.И. Диагностика младенческой смертности в Кыргызстане [Текст] / Н.И. Акылбекова // Поиск. Серия гуманитарных наук, 2011.-№2(1).-С.43-48.

17. Особенности модернизации системы финансирования здравоохранения Кыргызстана [Текст] / Н.И. Акылбекова // Вестник Кыргызского экономического университета, Бишкек: КЭУ, 2011. –2(18).- С.60-63.

18. Акылбекова Н.И. Процесс реформирования системы финансирования здравоохранения Кыргызской Республики в условиях трансформации экономики [Текст] / Н.И. Акылбекова // Вестник Кыргызского экономического университета. – Бишкек: КЭУ, 2011. – №2(18).- С.63-65.

19. Акылбекова Н.И. Отдельные аспекты модернизации системы здравоохранения в Кыргызской Республике [Текст] / Н.И. Акылбекова // Материалы междунар. конф., г.Бишкек, 18-19 мая 2011 года «Проблемы обеспечения продовольственной безопасности государств-участников СНГ: национальный и международный аспекты». – Бишкек: ОсОО ИПК «Максат», 2011. –С.248-251.
20. Акылбекова Н.И. Сооплата в системе финансирования здравоохранения Кыргызской Республики [Текст] / Н.И. Акылбекова // Известия вузов, 2011.- №5.-С.143-145.
21. Акылбекова Н.И. Реформирование и реструктуризация организаций здравоохранения Кыргызской Республики [Текст] / Н.И. Акылбекова // Известия вузов Кыргызстана, 2011.-№5. –С.172-174.
22. Акылбекова Н.И. Система Единого плательщика в финансировании здравоохранения Кыргызской Республике [Текст] / Н.И. Акылбекова // Наука, новые технологии и инновации, 2011.- №4.- С.162-164.
23. Акылбекова Н.И. Принципы разработки и порядок исполнения программы государственных гарантий по обеспечению граждан Кыргызской Республики медико-санитарной помощью Наука, новые технологии и инновации, 2011. - №4. - С.189-191.
24. Акылбекова Н.И. Проблемы реформирования системы финансирования здравоохранения в Кыргызской Республике [Текст] / Н.И. Акылбекова // Вестник Кыргызского экономического университета. – Бишкек: КЭУ, 2011. –№3(19).- С.175-177.
25. Акылбекова Н.И. Модернизация системы финансирования здравоохранения в Кыргызстане [Текст] / Н.И. Акылбекова // Вестник Кыргызского экономического университета. – Бишкек: КЭУ, 2011. – №3(19).- С.144-146.
26. Акылбекова Н.И. Отдельные аспекты демографического развития Кыргызской Республики [Текст] / Н.И. Акылбекова // Вестник Академии государственного управления при Президенте КР.- Бишкек: АУП КР, 2011. -№13.-С.90-97.
27. Акылбекова Н.И. Финансирование сектора здравоохранения: реалии и проблемы [Текст] / Н.И. Акылбекова // Социальные и гуманитарные науки . – 2011. - № 3-4. – С.120-123.
28. Акылбекова Н.И. Источники финансирования здравоохранения Кыргызской Республики в условиях трансформации экономики [Текст] / Н.И. Акылбекова // Экономика жана финансы.- Бишкек: КНУ, 2011.- №2. – С.34-41.
29. Акылбекова Н.И. Отдельные аспекты модернизация системы финансирования сектора здравоохранения в Кыргызской Республики [Текст] / Н.И. Акылбекова // Экономика жана финансы.- Бишкек: КНУ, 2011. –№2. –С.41-48.
30. Акылбекова Н.И. Опыт реформирования системы финансирования здравоохранения на примере Кыргызской Республики Высшее образование

Кыргызской Республики, 2012. -№1/15. – С.42-45.

31. Акылбекова Н.И. Развитие экономики Кыргызстана в условиях рынка [Текст] / Н.И. Акылбекова // Экономика жана финансы.- Бишкек: КНУ, 2011. –№2. –С.174-180.

32. Акылбекова Н.И. Анализ миграционных процессов в Кыргызской Республике [Текст] / Н.И. Акылбекова // Вестник Академии государственного управления при Президенте Кыргызской Республики.2011.– №12.- С.346-350.

33. Акылбекова Н.И. Теоретические аспекты функционирования рынка медицинских услуг [Текст] / Н.И. Акылбекова // Экономика жана финансы. – Бишкек: КНУ, 2011.-№4. –С.10-15.

34. Акылбекова Н.И. Отдельные аспекты модернизации здравоохранения Кыргызской Республики [Текст] / Н.И. Акылбекова // Экономика жана финансы.– Бишкек: КНУ, 2011. –№4.- С.6-10.

35. Акылбекова Н.И. Некоторые проблемы и направления модернизация системы финансирования здравоохранения в Кыргызской Республике [Текст] / Н.И. Акылбекова // Вестник КНУ им.Ж.Баласагына. Спец. выпуск. Материалы междунар.научно-практ. конф., г.Бишкек, 23 марта 2012 года «Проблемы реформирования экономики Кыргызской Республики», посвященной 75-летию чл.-кор. НАН КР, д.э.н., проф. М.Балбакова. – Бишкек: КНУ, 2012. –С.420-426.

36. Акылбекова Н.И. Проблемы материнской смертности в Кыргызской Республике [Текст] / Н.И. Акылбекова // Вестник КНУ им.Ж.Баласагына. Специальный выпуск. – Бишкек: КНУ, 2012.-С. 30-33.

37. Акылбекова Н.И. Анализ миграционных процессов в Кыргызской Республике Вестник КНУ им.Ж.Баласагына. Специальный выпуск. – Бишкек: КНУ, 2012.-С.25-30.

38. Акылбекова Н.И. Проблемы регулирования рождаемости в условиях глобализации [Текст] / Н.И. Акылбекова // Вестник КГЮА. - Бишкек: КГЮА, 2012.-№23.-С. 80-84.

39. Акылбекова Н.И. Международный опыт развития медицинского страхования [Текст] / Н.И. Акылбекова // Вестник КНУ им.Ж.Баласагына. Специальный выпуск. – Бишкек: КНУ, 2012.-С.23-28.

40. Акылбекова Н.И. SWOT-анализ фонда обязательного медицинского страхования Кыргызской Республики [Текст] / Н.И. Акылбекова // Вестник КНУ им.Ж.Баласагына. Специальный выпуск. – Бишкек: КНУ, 2012.-С.28-34.

41. Акылбекова Н.И. Правовые аспекты финансирования медицинских услуг льготных категорий населения в Кыргызской Республике [Текст] / Н.И. Акылбекова // Вестник КНУ им.Ж.Баласагына. Специальный выпуск. – Бишкек: КНУ, 2012.-С.377-381.

42. Акылбекова Н.И. Диагностика демографической ситуации в Кыргызской Республике [Текст] / Н.И. Акылбекова // Вестник КНУ им.Ж.Баласагына. Специальный выпуск. – Бишкек: КНУ, 2013.-С. 50-54.

43. Акылбекова Н.И. Модели финансирования здравоохранения Экономика жана финансы.– Бишкек: КНУ, 2013. –№2.- С.24-30.
44. Акылбекова Н.И. Теоретические аспекты функционирования внебюджетных фондов [Текст] / Н.И. Акылбекова // Экономика жана финансы. – Бишкек: КНУ, 2013. –№2.-С.30-35.
45. Акылбекова Н.И. Отдельные аспекты социального страхования в Кыргызской Республике [Текст] / Н.И. Акылбекова // Экономика жана финансы. – Бишкек: КНУ, 2013. –№2. –С.35-41.
46. Акылбекова Н.И. Социально-экономические факторы демографического развития Кыргызской Республики [Текст] / Н.И. Акылбекова // Инновационные процессы в науке и технике XXI века / Сб. матер. XIV Всероссийской научно-практ. конф., Тюменский государственный нефтегазовый университет, 22 апреля 2016.- С.139-144.
47. Акылбекова Н.И. Диагностика демографической ситуации в Кыргызской Республике [Текст] / Н.И. Акылбекова // Российская экономика: взгляд в будущее/ Сб.материалов II Междунар. научно-практ. конф., Тамбовский государственный университет имени Г.Р. Державина, 18 февраля 2016.-С. 527-536.
48. Акылбекова Н.И. Проблемы и перспективы развития страхования в Кыргызской Республике [Текст] / Н.И. Акылбекова // Экономика. Управление. Образование. – Бишкек: БФЭА, 2017.- №5(005).-С. 14-17.
49. Акылбекова Н.И. Проблемы финансового обеспечения здравоохранения в Кыргызской Республике [Текст] / Н.И. Акылбекова // Российская экономика: взгляд в будущее/ Сб. материалов III Междунар.научно-практ. конф., Тамбовский гос. университет им. Г.Р. Державина, 17 февраля 2017. - Часть 2.-С. 35-41.
50. Акылбекова Н.И. Проблемы бюджетного планирования в Кыргызской Республике [Текст] / Н.И. Акылбекова // Инновационные процессы в науке и технике XXI века / Сб. матер. XV Всероссийской научно-практ. конференции, Тюменский государственный нефтегазовый университет, 21 апреля 2017.- С.77-81.
51. Акылбекова Н.И. Проблемы занятости и развития рынка труда в Кыргызской Республике [Текст] / Н.И. Акылбекова // Инновационные процессы в науке и технике XXI века / Сб. матер. XV Всероссийской научно-практ. конф., Тюменский гос.нефтегаз. унив., 21 апреля 2017.- С.197 - 202.
52. Акылбекова Н.И. Финансовые аспекты системы охраны здоровья в Кыргызской Республике [Текст] / Н.И. Акылбекова // Инновационные процессы в науке и технике XXI века / сборн. материалов междун. научно-практ.конф., Тюменский государственный нефтегазовый университет, 20 апреля 2018. -Том 1.- С.75-80.
53. Акылбекова Н.И. Роль социальной составляющей в развитии экономики [Текст] / Н.И. Акылбекова // ЕНО / сборн. матер. междун. научно-практ.конф. «Современные концепции научных исследований», 27-

28 февраля 2018.-№ 2 (36). - С.164-167.

54. Акылбекова Н.И. Внебюджетное финансирование здравоохранения Кыргызской Республики [Текст] / Н.И. Акылбекова // ЕНО/ сборн. матер. междунар. научно-практ.конф. «Перспективные направления развития современной науки», 29-30 марта 2018 года.-№ 3.- С.180-183.

55. Акылбекова Н.И. Статистический анализ и прогноз деморазвития и материнской смертности в Кыргызской Республике [Текст] / Н.И. Акылбекова // ЕНО / сборн. матер.междун. научно-практ.конф. «Перспективы модернизации современной науки», сентябрь 2018.- № 9 (43). -С.76-79.

56. Акылбекова Н.И. Статистический анализ индикаторов реализации Национальных программ охраны здоровья населения Кыргызской Республики [Текст] / Н.И. Акылбекова // ЕНО / сборн. матер.междунар. научно-практ.конф. «Перспективы модернизации современной науки», сентябрь 2018.- № 9 (43).-С.80-83.

57. Акылбекова Н.И. Финансирование здравоохранения в Кыргызской Республике: статистический анализ и прогнозирование [Текст] / Н.И. Акылбекова // Эффективные исследования современности/ Евразийское научное объединение, октябрь 2018.- № 10 (44). -С.131-135.

58. Акылбекова Н.И. Статистический анализ ресурсной базы здравоохранения Кыргызской Республики [Текст] / Н.И. Акылбекова // ЕНО/ сборн. матер. междунар. научно-практ. конф. «Эффективные исследования современности», октябрь 2018.- № 10(44). -С.135-139.

59. Акылбекова Н.И. Человеческий потенциал как фактор развития экономики [Текст] / Н.И. Акылбекова // Известия Иссык-Кульского форума бухгалтеров и аудиторов стран Центральной Азии, VII Израйловские чтения, 2018.- С.74-81.

60. Акылбекова Н.И. Статистический анализ младенческой и детской смертности в Кыргызской Республике [Текст] / Н.И. Акылбекова // Известия Иссык-Кульского форума бухгалтеров и аудиторов стран Центральной Азии, VII Израйловские чтения, 2018.- С.123-129.

61. Акылбекова Н.И. Региональный рынок труда и занятость населения. Монография. [Текст] / Н.И. Акылбекова // Проблемы и векторы регионального развития Кыргызской Республики / под общей редакцией д.э.н., проф. Т. К. Камчыбекова и д.э.н., проф. Атышова К. А. – Бишкек: КЭУ, 2018. –С.166-230.

Акылбекова Нелли Ильиничнанын 08.00.12 - бухгалтердик эсеп, статистика; 08.00.10 - финансы, акча жүгүртүү жана кредит адистиги боюнча «Коомдук саламаттык сактоо жана аны каржылоого коргоо статистикалык анализи» деген темадагы экономика илимдеринин доктору окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн жазылган диссертациялык ишине

РЕЗЮМЕ

Негизги сөздөр: статистикалык анализ, калктын ден соолугун коргоо, калктын ден соолук көрсөткүчтөрү жана калктын ден соолугуна, коомдук саламаттык сактоонун коомдук-экономикалык көрсөткүчтөрү, коомдук саламаттык сактоону каржылоонун бирдиктүү төлөөчү, кошумча төлөм, Бирдиктүү төлөөчү системасын Мамлекеттик кепилдиктер, бекитилген бюджеттин программасы.

Изилдөөнүн объектиси коомдук саламаттык сактоо жана каржылоо системасы болуп саналат.

Изилдөөнүн предмети калктын ден соолугун изилдөө жана аны каржылоо боюнча статистикалык талдоо болуп саналат.

Изилдөөнүн максаты Кыргыз Республикасында калктын ден соолугуна жана аны каржылоо боюнча статистикалык талдоо теориясы жана методологиясын иштеп чыгуу боюнча илимий маселесин чечүү болуп саналат.

Изилдөөнүн ыкмалары: ара катыштарын ыкмалары, регрессиялык анализ, убакыт сериясы анализи жана болжолдоо, ошондой эле маалыматтарды берүү түрүндөгү жана жуурулушуу ыкмалары, салыштыруу ыкмасын, эксперттик баа жана башка ыкмасы.

Натыйжалары жана жаңылык: бекемдөө жана калктын ден соолугун сактоо боюнча статистикалык талдоо теориялык жана методологиялык негиздерин изилдеп ачуу жана түшүнүк "ден соолук" деген жазуучу тарабынан сунушталган, аны каржылоонун, "статистикасын коомдук саламаттык сактоо", "Коомдук саламаттык сактоо Статистикалык анализ жана анын каржылоо"; саламаттыкты сактоо жана аны каржылоо боюнча статистикалык талдоо уюштуруучулук жана укуктук негиздерин ар тараптуу баа берилет; коомдук саламаттык сактоо жана аны каржылоого коргоо статистикалык талдоо үчүн иштелип чыккан методикалык ыкмалар, калктын жана каржылоонун айрым подсистемалар сактоо боюнча статистикалык мүнөздөмөлөрү айкалыштырууга жол саламаттык сактоонун Улуттук эсептерин негизги түзүлүшүн сунуш калктын ден соолугуна жана аны каржылоо боюнча статистикалык көрсөткүчтөрдүн комплекстүү системасын, иштелип чыккан; иштеп чыгуу жана коомдук-экономикалык абалы, коомдук саламаттык сактоонун түрткөн демопроектор; жашоо-турмушунун сапатын жакшыртуу боюнча коомдук саламаттыкты сактоо боюнча иш-чараларды каржылоо мүмкүн болгон булактарын аныктоо; калктын жана анын каржылоо ден соолук көрсөткүчтөрүнүн статистикалык талдоо жакшыртуу боюнча түшүнүк негиз; ден соолугун, аны каржылоонун көлөмү мамлекеттик башкарууну өнүктүрүү үчүн негизги негиздери жана артыкчылыктары практикалык жана теориялык актоо, анын ичинде Кыргыз Республикасынын, стратегиялык өнүгүү, калктын ден соолугун багыттарын жана аны каржылоо боюнча сунуш; Кыргыз Республикасынын калкы жана саламаттыкты сактоо системасын каржылоо узак мөөнөттүү болжолу иштелип чыккан.

Колдонуу даражасы: Изилдөөнүн натыйжалары боюнча "Ден-соолук борбору ЖЧК" Лондон-Бишкек илегилек "статистикалык отчетторду жана саламаттык сактоо борборлорунун аткаруу жана аларды өнүктүрүү пландарына стратегиялык өнүктүрүү талдоо жакшыртуу", медициналык борборлордун жана МС жөнүндө ", колдонулган окуу материалдарын иштеп чыгуу жана өткөрүү класстарды боюнча берилди төмөнкү сабактар: "камсыздандыруу" окуткуч куралы. Ж.Баласагын атындагы, "демогра-", МАUPFiB-жылы "коомдук жыргалчылыктардын жана калктын коомдук коопсуздукту башкаруу", "адамдык капиталдын заманбап көйгөйлөрү", "Илимий изилдөө методдору", докторантура үчүн (PhD), "Тарых жана башкаруу боюнча иш-ыкмалары", "Системалык анализ" "стратегиялык талдоо" Адам институтун бүтүргөн студенттер үчүн.

Колдонулган жаатары: изилдөөнүн жыйынтыгы боюнча 2018-2040 жылга чейин Кыргыз Республикасынын Улуттук өнүгүү стратегиясын ишке ашырууда колдонулушу мүмкүн,-жылга чейин Кыргыз Республикасынын калкынын ден соолугун бекемдөө жана коргоо стратегиясын 2020 ("Ден соолук - 2020"), министрликтер менен агенттиктердин ишине статистикалык жакшыртуу алардын аткаруу жана талдоо жана өнүктүрүү боюнча стратегиялык планын иштеп чыгууга арналган.

РЕЗЮМЕ

диссертации Акылбековой Нелли Ильиничны на тему «Статистический анализ охраны здоровья населения и ее финансирования» на соискание ученой степени доктора экономических наук по специальностям: 08.00.12 – бухгалтерский учет, статистика и 08.00.10 - финансы, денежное обращение и кредит

Ключевые слова: статистический анализ, охрана здоровья населения, демографические показатели здоровья населения, социально-экономические показатели здоровья населения, организации здравоохранения, финансирование охраны здоровья населения, Единый плательщик, сооплата, Программа государственных гарантий, Консолидированный бюджет системы Единого плательщика.

Объектом исследования является система охраны здоровья населения и ее финансирования.

Предметом исследования является статистический анализ в исследовании охраны здоровья населения и ее финансирования.

Цель исследования состоит в решении научной проблемы развития теории и методологии статистического анализа охраны здоровья населения и ее финансирования в Кыргызской Республике.

Методы исследования: методы корреляционного, регрессионного анализа, анализа временных рядов и прогнозирования, а также табличные и графические методы представления данных, метод сравнения, метод

экспертных оценок и другие.

Полученные результаты и их новизна: углубленно и расширенно исследована теоретико-методологические основы статистического анализа охраны здоровья населения и ее финансирования, предложены авторские понятия: «охрана здоровья», «статистика охраны здоровья населения», «статистический анализ охраны здоровья населения и ее финансирования»; дана комплексная оценка организационных и правовых основ статистического анализа охраны здоровья и ее финансирования; выработаны методические подходы к проведению статистического анализа охраны здоровья населения и ее финансирования, разработана комплексная система статистических показателей охраны здоровья населения и ее финансирования, позволившая объединить статистические характеристики отдельных подсистем охраны здоровья населения и ее финансирования, предложена базовая структура национальных счетов здравоохранения; определены тенденции развития демо процессов и социально-экономических факторов охраны здоровья населения; выявлены потенциальные источники финансирования охраны здоровья населения для улучшения качества жизни населения; разработаны концептуальные основы совершенствования статистического анализа показателей охраны здоровья населения и ее финансирования; предложены направления стратегического развития охраны здоровья населения и ее финансирования в Кыргызской Республике, в том числе с практическим и теоретическим обоснованием основных принципов и приоритетов государственного управления развитием сферы охраны здоровья ее финансирования; разработан долгосрочный прогноз развития народонаселения и финансирования здравоохранения в Кыргызской Республике.

Степень использования: результаты исследования были использованы в деятельности медицинских центров «Медикал центр ОсОО «Лондон-Бишкек» и МЦ «Аист» для повышения уровня статистического учета и анализа показателей деятельности медицинских центров и разработки стратегических планов их развития, при разработке учебно-методических комплексов и проведении занятий по следующим дисциплинам: «Страхование» в КНУ им. Ж. Баласагына, «Демография», «Менеджмент социального обеспечения и социального страхования населения» в МАУПФиБ, «Современные проблемы человеческого капитала», «Методы научных исследований» для докторантов (PhD), «История и методы управленческой деятельности», «Системный анализ», «Стратегический анализ» для магистрантов в Университете Адам.

Область применения: результаты исследования могут быть использованы при реализации Национальной стратегии развития Кыргызской Республики на 2018-2040 годы, Стратегия охраны и укрепления здоровья населения Кыргызской Республики до 2020 года («Здоровье - 2020»), в работе министерств и ведомств для повышения

уровня статистического учета и анализа показателей их деятельности и разработки стратегических планов развития.

RESUME

Theses of Akylbekova Nelli Ilyinichna on a theme «Statistical analysis of public health and its financing», presented to competition of the scientific degree of doctor of economical sciences on specialties: 08.00.12 - accounting, statistics and 08.00.10 - finance, money circulation and credit

Keywords: statistical analysis, protection of public health, demographic indicators of public health, socio-economic indicators of public health, public health organizations, financing of public health, Single Payer, co-payment, State Guarantees Program, Consolidated budget of the Single Payer system.

The object of the research is the system of public health protection and its financing.

The subject of the study is a statistical analysis of the study of public health and its financing.

The purpose of the research is to solve the scientific problem of the development of the theory and methodology of statistical analysis of public health protection and its financing in the Kyrgyz Republic.

Research methods: methods of correlation, regression analysis, time series analysis and forecasting, as well as tabular and graphical data presentation methods, comparison method, expert estimation method and others.

The scientific novelty of the results obtained is as follows: the theoretical and methodological foundations of the statistical analysis of public health protection and its financing were thoroughly and extensively studied; the author's concepts were suggested: "health protection", "statistics of public health protection", "statistical analysis of public health protection and its financing "; given a comprehensive assessment of the organizational and legal foundations of the statistical analysis of health protection and its financing; methodological approaches to statistical analysis of public health protection and its financing were developed, a comprehensive system of statistical indicators of public health protection and its financing was developed, which made it possible to combine the statistical characteristics of individual subsystems of public health protection and its financing, proposed a basic structure of national health accounts; identified trends in the development of demoprocesses and socio-economic factors of public health; identified potential sources of financing public health to improve the quality of life of the population; conceptual frameworks have been developed for improving the statistical analysis of indicators of public health protection and its financing; proposed directions for the strategic development of public health and its financing in the Kyrgyz Republic, including the practical and theoretical substantiation of the basic principles and priorities of state management of the development of the

health sector of its financing; A long-term forecast of population development and health financing in the Kyrgyz Republic has been developed.

Degree of use: the results of the study were used in the activities of the medical centers London Medical Center London-Bishkek and MC Aist to increase the level of statistical accounting and analysis of the performance of medical centers and develop strategic plans for their development, in developing educational and methodological complexes and conducting classes on The following disciplines: "Insurance" in the KNU. J. Balasagyna, "Demography", "Management of social security and social insurance of the population" in MAUPFiB, "Modern problems of human capital", "Methods of research" for doctoral students (PhD), "History and methods of management activities", "System analysis" , "Strategic Analysis" for undergraduates at the University of Adam.

Application area: the results of the study can be used in the implementation of the National Development Strategy of the Kyrgyz Republic for 2018-2040, the Strategy for the Protection and Promotion of the Health of the Population of the Kyrgyz Republic until 2020 (Health 2020), in the work of ministries and departments to improve the level of statistical accounting and analysis of their performance indicators and the development of strategic development plans.